زنجیرەی ئیسلام و زانست

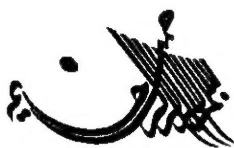
1

قورئان و ڕوەکناسی

قورئان و زانست

6

ئامادەکردنی
سەروەر ڕەحمان

قورئان و ڕووەکناسی

زنجیرەی قورئان و زانست (٦)

قورئان و ڕووەکناسی

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی و پێشەکی

د.جلال حمەصالح بۆسکانی

کۆلێژی کشتوکاڵ/ زانکۆی سلێمانی

پێداچوونەوەی زمانەوانی

م. محمد شریف صالح

بەکالۆریۆسی زمانی کوردی

ناوی کتێب بەکوردی: قورئان و ڕووەکناسی
ئامادەکردنی: سەروەر حەسەن
پێداچونەوەی زانستی: د.جلال حمەصالح بۆسکانی
پێداچونەوەی زمانەوانی: م. محمد شریف صالح
بلاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بلاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر
نەخشەسازی ناوەوە: جمعە صدیق کاکە
خەت: نەوزاد کۆیی
بەرگ: أمین مخلص
نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٣٢ک – ٢٠١١ز
تیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٣٢٠) ساڵی ٢٠١١ پێدراوە

تەفسیر
بۆ بلاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر تونێلی شیرین پالاس
ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٢٠٩٠٨- ٢٥١٨١٢٨
مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٢٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

ناوەرۆك

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی

به قەڵەمی د. ئەفرام محمد حسن

سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە، هەزاران درووود وسڵاو بۆ گیانی پاکی پێغەمبەری ئازیز و یارو یاوەرانی تا ڕۆژی دوایی...

قورئان پەرتوکی خوای گەورەیە و بۆ مرۆڤایەتی دابەزیوە و لێیەوە مرۆڤ فێری چۆنیەتی ژیان و ڕێکخستنی پەیوەندیی دەبێت لەگەڵ خود و خوا و خەڵك و گەردوون.

قورئان وتەی خوای میهرەبانە، لە قورئاندا خوای بە بەزەیی و بەخشندە بۆ مرۆڤ دواوە، وتەی خۆیی بۆ ناردووە، لە هەندێك مەسەلەدا ئەو زاتە مەزنەی توانای بێسنووری بەسەر هەموو نهێنی و ئاشکراکاندا هەیە سوێندی بۆ مرۆڤ خواردووە، مرۆڤێك کە وەك قەوارە و هێز و زانست بەرامبەر پەروەردگار هیچ نییە، هیچ هیچ... ئەو خوایە ڕێزی لێناوە ﴿وَلَقَدۡ كَرَّمۡنَا بَنِيٓ ءَادَمَ﴾.

خوای گەورە وایکردووە ئێمە لە وتەکانی تێبگەین، ئەمەش یەکێکە لە گەورەترین بەخشەکانی بۆ مرۆڤ.

ئەم قورئانە هەموو لایەنەکانی پەیوەست بە ژیانی مرۆڤی گرتوەتەوە و هیچ لایەنێکی فەرامۆش نەکردووە (سیفەتێکی ئەم قورئانە ئەوەیە گشتگیرە و بۆ هەموو سەردەمەکانە). یەکێك لەو لایەنانە ئاماژە زانستییەکانی ئایەتە قورئانییەکانە کە ئێستا قوتابخانەی ئیعجازی زانستی لێکۆڵینەوەیان دەربارە دەکات.

جێی ئاماژەیە هەندێك لەو توێژینەوانەی دەربارەی ئەو ئایەتانە کە ئاماژەی زانستیان تێدایە، دەتوانرێت پێیبوترێت ئیعجازی زانستی قورئان، بەڵام هەندێکی تریان لەوە بەدەر نین کە ڕاڤەیەك یان خوێندنەوەی زانستی بن بۆ ئایەتەکان.

خوێنەری بەڕێز! ئەم کتێبەی بەردەستت یەکێکە لەو زنجیرە شەش بەرگیەی دەربارەی ئایەتە زانستییەکانی قورئانی پیرۆز (کە لەماوەی پێنج تا شەش ساڵدا) ئامادەکراوە: "قورئان و گەردووناسی، قورئان و زەویناسی، قورئان و دەروونناسی، قورئان و زانستی پزیشکی، قورئان و ئاژەڵناسی لەگەڵ قورئان و ڕووەکناسی"... ئێمە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە سەرجەم بابەتە هەڵبژێردراوەکان لەڕووی ئیعجازبوونیانەوە ساغ کرابنەوە، بەڵکو ئیعجازبوونی هەندێك لە باسەکانی نێو ئەم زنجیرەیە سەلمێنراون و هەندێکی تریشیان تەنها خوێندنەوەیەکی زانستی و هاتنەوەی زانستە لەگەڵ ئایەتەکاندا.

لەڕاستیدا جگە لە "قورئان و دەروونناسی" کە وەرگێڕدراوی بەشێکی زۆر لە بابەتەکانی نووسراوێکی "ئەندازیار عبدالدائم الکحیل"ە کە توێژەر و چالاکێکی بواری ئیعجازی زانستییە، سەرجەم بەرگەکانی تر ئامادەکراون (بابەتەکان لە کتێب و سیدی و پێگە ئەلیکترۆنییەکانەوە هەڵبژێردراون و وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی).

لەلایەکی ترەوە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە بابەتەکان بـە دووروودرێژی و سـەرجەم وردەکارییەکانیانـەوە بـاس بکـەین، بەڵکو زۆرینەی بابەتەکان کورت و پوختن، هەوڵمانداوە زۆربەی هەرە زۆری ئایەتە زانستییەکان لە بوارە دیاریکراوەکاندا لەخۆبگرن.

خاڵێکی گرنگ کە تایبەتمەندی ئەم زنجیرەیەیە، پێداچوونەوەی زانستی و زمانەوانییە لەلایەن پسپۆڕانی بوارەکانەوە. ڕێز و خۆشەویستی بێپایانم بۆ یەك یەکی ئەو بەڕێزانە هەیە کە ئەرکی پێداچوونەوەیان لەئەستۆگرت.

ئـەو مامۆسـتا و هـاوڕێ ئازیزانـەم کـە پێداچـوونەوەی زانسـتیان بـۆ بابەتەکان کرد، بەڕاستی کارەکەیان زیاتر زانستی کرد، تێبینی و سـەرنجی ورد و زانســـتیانەیان دەربـــارەی تـــاك تـــاکی بابەتـــەکان پێـــدام، یـــان پێباشبوونیان پێوتم، خۆشحاڵبووم ئەو ئازیزانە بوونـە هاوکـاری ئـەم کـارە سادەیمان، دەبێت خوای گەورە خۆی پاداشتیان بداتەوە.

لەلایەکی تریشەوە ئەو خوشك و برایانەم کە پێداچوونەوەی زمانەوانیان بۆ زنجیرەکـە ئەنجامـدا گـەلێك جوانکـاری و ڕاسـتکاریان بـۆ کارەکـە کـرد، چاکنووسـی و جوانووسـیان بـۆ شـێوازی داڕشـتن و وشـە و دەربڕینـەکان پەسەندکرد، دەستخۆشی و نزای خێرم بۆیان هەیە.

لەگەڵ ئەوەشدا دیارە هەر کارێك خاوەنەکەی مرۆڤ بوو، لـە کـەموکوڕی بەدەر نییە. هەر هێنـدە دەتـوانین و دەزانـین داوای لێخۆشـبوون و پێـدانی حیکمەت لە خوای گەورە بکەین.

خوای گـەورە دڵسـۆزی و دانایيمـان پێبـدات و بـەمیهرەبانی خـۆی ئـەو کارانەی کە خۆمان بەباشیان دەزانین، لێمان وەربگرێت.

سەروەر حسن

سلێمانی/ ٢٠١٠

فاكتەرەكانی سیستمی كشتوكاڵی

(باران و خاك و ڕووەك)

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ﴾عـبس/٢٤-٣٢، واتـە: دەبا مرۆڤ سەیری خواردنەكەی بكات و سەرنجی بدات و بیری لیٚ بكاتـەوە. بێگومان ئێمە ئاومان بۆ داباراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریـنێك؟ لەوەودوا زەویمان لەت لەت كرد بە چەكەرەی ناسكی ڕووەك، ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕوانـد، هـەروەها تـریێ و سـەوزە، زەیتـون و دارخورمـایش، باخچـەی دەورەدراو بە دارخورما یان داری تر، یـاخود بـاخی چـڕوپڕ، چەندین جۆر میوە، لەگەڵ هەموو ئەو گژوگیایانەی كـە خـواكردە و مـاڵات دەیخـوات لـە لەوەڕگاكاندا، (هەموو ئەمانەمان ئامادە كردووە) تا خۆتـان و ماڵاتـەكانتان سوودی لێوەربگرن.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بە سیێ فاكتـەری سـەرەكی كەشوهەوا دەكـەن كـە مـەودای سـەركەوتوویی كـرداری كشـتوكاڵی دیـاری دەكـەن، ئـەوەش هاوكێشەیەكە سیێ ڕەگەز لەخۆدەگرێت:

١. بـاران ﴿أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا﴾: هـەموو ئـەو كاریگەرییانـەی كەشـوهەوا دەگرێتەوە كە یارمەتی بـاران بـارین دەدەن، وەك: هـەور و گـەرمی و بـا و كرداری هەڵمین.

٢. خاك ﴿ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا﴾: ئاماژەیە بە پێویستی زەوی و کێڵان، بۆ دەستکەوتنی بەروبوومی کشتوکاڵی باش و چاك.

٣. ڕووەك ﴿فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾: ئـەوەش جـۆری تـۆوە بـەکارهاتووەکان دەگرێتەوە.

ئەم ڕاستییانەی قورئانی پـیرۆز باسـی لێـوەکردوون بنـەماکانی زانسـتی "ئەندازیاریی کشتوکاڵی" لەسەر دامەزراوە کە لە زانکۆکان دەخوێنرێـت... بەر لە دەستپێکردن بە هـەر پرۆژەیـەکی کشـتوکاڵی پێویسـتە لێکۆڵینـەوە لەسەر فاکتەرەکانی کەشوهەوای ئەو ناوچەیە بکرێـت، لەگـەڵ دیاریکردنی سەرچاوە ئاوییەکانی و شیکردنەوەی جۆری ئاوەکەی و ڕێـژەی سـوێرێتی. هەروەها پێویستە لێکۆڵینەوە دەربارەی جۆری خاکەکەی و زانینی ڕێـژەی مادده کانزایی و ئەندامییەکان بکرێت، ڕێژەی قوڕ (Clay) و لیتە (Slit) و قوم (Sand)، پاشان لەژێر ڕۆشنایی ئەو زانراوانەدا جۆری ڕووەکـی شیاو بۆ ئـەو خاکـە دەستنیشـان دەکرێـت لەگـەڵ سـوڕی شیاوی کشـتوکاڵی و جۆری تۆوەکان.

جیاوازی سروشتی زەوی

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ الأعـراف/٥٨، واتـە: ولآتـی بـەپیت و چـاك و ئاوەدان دار و ڕووەكـی تێـدا دەڕوێت بە فـەرمانی پـەروەردگاری، ئـەوەش كـە زۆنـگ و پـیس و بێكـەڵك بێت، شتی بێسوود و بێفەڕ نەبێت هیچی لێ پەیدا نابێـت، ئـا بەوشـێوەیە بەڵگـە و نیشـانەی جۆراوجـۆر دەهێنینـەوە بـۆ كەسـانێك كـە دڵسـۆزن و سوپاسی خوا دەكەن.

خاكی كشتوكاڵی لە زەوییەكەوە بۆ یـەكێكی تـر دەگۆڕێـت، بـەگوێرەی پلـەی جۆرچـاكی: زەوی لمـین هەیـە، زەوی قـوڕین، زەوی خوێـدار یـاخود زەوی بیابان و جگە لەوانەش.

ئەم جیاوازییە لە سروشتی زەویدا لـە گـرنگترین ڕێسـا كشـتوكاڵییەكانە كـە لـەكاتی لێكۆڵینـەوە لـەو زەوییانـەدا ڕەچـاو دەكـرێن، ئـەم ڕاسـتییە زانستییە لە قورئانی پیرۆزدا پێشینەی هەیە.

لـە گـرنگترین هۆكارەكـانی جیـاوازی لـە جـۆری زەوی كشـتوكاڵیدا، جیاوازییـە لـە قـەبارەو ژمـارەی كونیلـەكانی نێـو خـاك. بـۆ نموونـە زەوی قـوڕینی ڕەش ئـاو گـل دەداتـەوە، چـونكە كونیلـەكانی تەسـكە، ئـەوەش یارمەتی دەدات لە پارێزگاریكردنی ئاو، لە كاتێكدا زەوی لمـین بـە خێرایـی

ئاوی پێدا ڕۆدەچێت، چونکە کونیلـەکانی فراوانـە و ناتوانێـت پارێزگـاری ئاوی سەر ڕووەکەی بکات.

دابەزینی ئـاو بـە زەویـدا دەبێتـەهۆی بەرزکردنـەوەی ئـەو هەوایـەی لـە کونیلەکاندا هەیە، بەوەش ئاوەکە جێی هەواکە دەگرێتـەوە، هەربۆیـە قـوڕ بە ئاو دەکشێت و بە وشکبوونەوە دەچێتەوەیەك.

زەوی ئاست بەرز بۆ کشتوکاڵ باشترە

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَـَٔاتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ﴾البقـــرة/٢٦٥، واتـــە وەك باخچەیەك وایە، لە بەرزاییەکدا بێت و بـارانێکی دڵۆپ گـەورە بیگرێتـەوە و ببێتەهۆی ئەوەی کە دوو بەرامبەر بەرهەمی هەبێت، خۆئەگەر بارانی دڵۆپ گەورەش نەیگرێتەوە، ئەوە نمەباران پاراوی دەکات.

ئەم ئایەتە ئاماژە بەوە دەدات زەوی بەرز باشترە بۆ کشتوکاڵ، ڕەنگـە بەرهەمی ئەو زەوییە دوو هێندی ئەو بەرهەمە بێت کە زەوی نزم دەیدات.

زانستی کشتوکاڵیی نوێ سـەلماندوویەتی هەرچـەند ئاسـتی زەوی بـەرز بێت، ئاستی ئاوی ژێر زەوی نزمتر دەبێت، هێندەش کشـتوکاڵ و بـەروبووم باشتر دەبێت. ئەوەش هاوتایی تەواو لە نێوان زانسـتی کشـتوکاڵیی نـوێ و قورئانی پیرۆزدا دووپات دەکاتەوە.

ئەگەر زەوی بەرز بەلێشاو و زۆر ئاودێری کرا ئەوا بەشی پێویستی خۆی وەردەگرێت و ئـاوە زیادەکـەش بەتـەواوی بـە زیـاد دەڕوات، بـەڵام ئەگـەر

هاتوو ئاودێرییەكی كەم كرا ئەوا پێویستی خۆی دەست دەكەوێت بێئەوەی ئاو بمێنێتەوە كە پێویست بە خۆ لیّ ڕزگاركردن بكات. لەسەر ئەم بنەمایەیە مەسەلەكانی بەكارهێنانی ئاو بوونەتە جێی بایەخدان.

لەو ڕاستییە زانستییانەی ئایەتە پیرۆزەكە ئاماژەی پێداوە ئەوەیە كە هۆكاری ئاودێری ئەگەر ڕاستەوخۆ لە بارانەوە بوو، باشترە لە ئاودێری لە ڕووبار و دەریاكانەوە، چونكە لە كەشدا ئەو ڕەگەزە دەگمەنانە هەن كە لەگەڵ دڵۆپە باریوەكاندا دەتوێنەوە، ئەوەش دەبێتە هۆی كەوتنەخوارەوەی ڕاستەوخۆی ئەو ماددانە بۆ سەر ڕووەكەكان و وەرگرتنیان لە لایەن ڕووەكەكەوە، بەوەش گەشەكردنی دوو هێند دەبێت.

(بـــا) هۆكاری پیتێنە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴾الحجر/٢٢، واتە: ئێمە (با) مان كردووە بە هۆكاری پیتێنەری ڕووەك، و هەر بەهۆی (با)وە باران لە ئاسمانەوە دەبارێنین و ئێوەی پیّ تێرئاو دەكەین، بێئەوەی ئێوە ئەو ئاوانەتان ئەمبار كردبێت.

لە ڕاڤەی ئەم ئایەتەدا هاتووە: با هۆكاری پیتاندنە بۆ دار و هەور. "إمام طبري" دەڵێت: "با هەڵگری هەور و خێرە".

لای زانایانی ڕووەكناس بووەتە زانیارییەكی چەسپاو كە تۆوی نێرە (هەڵاڵە) كردن بەسەر مێیەكاندا (واتە كرداری پیتاندن) كردارێكی بنەڕەتی

پیتاندن و دروستبوونی تۆوی ڕووەکە. لەکاتێکدا کە دەنکەهەلآلەکان (Pollen Grain) لە ئەندامەکانی نێرینەوە لە گوڵدا (Anthers) دەگوێزرێنەوە بۆ ئەندامەکانی مێیە تیایدا (Stigma)، پاشان پیتێن ڕوودەدات.

کرداری پیتاندن دەگونجێت لەنێوان ئەندامەکانی نێرە و مێیەی هەمان گوڵ یان هەمان ڕووەکدا ڕوودەدات، لەم کاتەدا بە کردارەکە دەوترێت (پیتاندنی خۆیی Self Pollination). دەشگونجێت کردارەکە لەنێوان دوو ڕووەکی جیاوازدا بێت، لەم کاتەشدا پێیدەوترێت پیتاندنی تێکەڵی (Cross Pollination).

ڕێگاکانی گواستنەوەی دەنکە هەلآلەکان بەپێی جۆری ڕووەکەکە دەگۆڕێت، لێرەدا وێڕای ئەو پیتاندنەی مرۆڤ بەدەستی خۆی دەیانکات – بۆنمونە وەك ئەوەی بۆ دارخورما دەیکات– سێ ڕێگای تر هەیە، ئەوانیش:

١. پیتاندن بەهۆی ئاژەڵەوە، وەك مێرووەکان.
٢. گواستنەوە و پیتاندن بەهۆی ئاوەوە.
٣. پیتاندن بەهۆی باوە.

وەك لە ئینسایکلۆپیدیای بەریتانیدا هاتووە، (با) ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە گوێزانەوەی دەنکەهەلآلە لەو ڕووەکانەوە کە گوڵی بۆن و ڕەنگداری کێشکاریان نییە بۆ مێرووەکان، بۆیە (با) هەڵدەستێت بە بڵاوکردنەوەی هەلآلە بۆ دووریی زۆر. بۆنموونە (با) دەنکەهەلآلەی سنەوبەر (Pine) بڵاودەکاتەوە بۆ دوورییەك دەگونجێت بگاتە (٨٠٠ کیلۆمەتر) بەر لەوەی هەلآلەکە بگاتە ئەندامی مێینە و پیتێنەکە ڕوودەدات.

لەو ڕووەکانەی بەشێوەیەکی بنەڕەتی پشت بە پیتاندن دەبەستن بەهۆی (با)وە، سنەوبەرییەکان و گیا گەزنە (قُراص) و چنار (ألحور) و

بەڕوو (سندیان) و گوش (قُنَّب) و داری بوندوقە.

لـە ئینسـایكلۆپیدیای بەریتانیـدا هـاتووە: ئـەو هۆیـەی وادەكـات بڵاوبوونەوەی دەنكەهەڵاڵە بەهۆی (با)وە ئاسان بێت ئەوەیە كە ئەندامە نێرینـەكانی گـوڵ كـە دەنكەهەڵاڵـە بەرهـەم دێـنن، بەركەوتـەن بـە هـەوا، بەشێوەیەك كـە بڵاوبوونـەوەی دەنكەهەڵاڵـەكان ئاسـان دەكـەن. لەلایـەكی تریشـەوە، گـوڵ لـە بـەرزترین خـاڵی دار یـان ڕووەكەكەدایـە و گـەڵا لـە بەردەمیدا نییە.

لە ئینسایكلۆپیدیای جیهانیدا هاتووە: پیتاندن بەهۆی (با)وە خەسڵەتی ئەو ڕووەكانەیە كە گوڵی جیاكەرەوەیان نییە و بۆنی خۆشی ئەوتۆیان نییە مێرووەكان بۆخۆیان كێش بكەن. لەم ڕووەكانەدا تەنها بڕێك دەنكەهەڵاڵەی وشكی سوك بەرهەم دێت و (با) هەڵیدەگرێت و بۆ دووریی زۆر لەگەڵ خۆیدا دەیبات تاكو دەیگەیەنێتـە ئەنـدامی مێینـە. ئـەم ئەنـدازە هەڵاڵەیـە كـە لـە هەوادا هەن هۆكاری سەرەكین بۆ ئەو (تا)یەی بە (حمّـی القش) ناسـراوە و توشی ئەو كەسانە دەبێت كە هەستیارییەكی زۆریان هەیە.

هــەروەها لــە ئینسـایكلۆپیدیای بەریتانیـدا هـاتووە: بـۆ ئاسـانكردنی بەركەوتەیی بە (با)، زۆرجار لە بەهاردا گوڵ لـەپێش گـەڵاوە گەشـەدەكات، یـاخود ڕەنگـە لـە بـەرزایی دار یـان ڕووەكـدا گـوڵ گەشـەبكات، زۆرجـار كۆسپەكانیان درێژ و چەماوەیە بۆئەوەی ڕووبەرێكی فراوانتریان هـەبێت بـۆ وەرگرتنی دەنكەهەڵاڵەكان.

كەواتە ڕووی ئیعجـازی ئایەتەكـە ئـەو ئاماژەیەیـە كـە "بـا هەڵدەسـتێت بەكرداری پیتاندنی ڕووەكەكان".

﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ ﴾.

دوانەیی و پیتێن لە ڕووەكەكاندا

هـەروەك لـەجیهانی مـرۆڤ و ئاژەڵەكانـدا نێـر و مـێ هەیـە، لـە جیهـانی ڕووەكیشدا بەهەمان شێوەیە. پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾الـذاريات/٤٩، واتـە: لـە هـەموو شـتێك ئێمـە جووتمان دروست كردووە، بۆ ئەوەی بیر بكەنەوە و یاداوەری وەربگرن.

﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾يس/٣٦، واتە: پاكی و بێگەردی بۆ ئەو زاتەی هەر هەموو بەدیهێنراوەكانی بە جووت دروستكردووە لـەوەی لـە زەویدا دەڕوێـت، لـە خۆیشیان، لەو شتانەش كە نایزانن.

﴿فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾الرحمن/٥٢، واتە: لە هەموو جۆرە میوەیـەك نموونەی دوانەیان تێدایە.

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾الرعـد/٣، واتە: خوا ئەو زاتەیە كە زەوی پان و بەرین كردووە و كەژ و چیا و ڕووباری زۆری تێدا دابینكردووە، لە هەموو بەروبومێك جووتی فەراهـەم هێنـاوە لـە هەردوو ڕەگەز، شەوی والێكردووە ڕۆژ داپۆشێت، بەڕاستی ئا لـەو شـتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەن بۆ كەسانێك بیربكەنەوە.

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ﴾طه/٥٣، واتە: ئـەو زاتـەی زەوی بـۆ ئێـوە بار هێناوە، وەکو لانکە (لەسەری دەحەوێنەوە)، هەروەها جۆرەها ڕێگای تێدا بۆ فەراهەم هێناون، لە ئاسمانیشەوە باران دادەبارێنێت، کە بەهۆیەوە چەندەها جووت ڕووەکی پێڕواندووە.

ڕاگەیاندنی بیردۆزی پیتاندن و بـوونی نێـر و مـێ لـە هـەموو بەروبوومـە ڕووەکییەکاندا، لە ئایەتەکەدا هەیە، دروست وەك ئەوەی سوننەتی ژیانە لە مرۆڤ و ئاژەڵ و باڵندەکاندا.

وەك ژیـانی مـرۆڤ کـە بـە کۆرپەلەیـەکی بچـوك دەسـتپێدەکات، دایـك پەروەردە و چاودێری دەکات. ژیانی ڕووەکیش وەك کۆرپەلەیـەکی بچووك دەنکۆڵـە پـەرەی پێـدەدات، لـە مـاوەی ڕوان و گەشـەکردنیدا خـۆراکی پێویسـتی بـۆ بەدەسـت دەهێنێـت. کۆرپەلەکـەش بـەهێمنی و جـێگیری دەمێنێتەوە تاکو زەوی باوەشـی بـۆ دەکاتـەوە و بـارودۆخی گونجـاوی بـۆ ئامادە دەبێـت وەك گـەرمی و ئـاو، دەنکۆڵـە و تۆوەکـان دوو کـەرت دەبـن (دەتروکێن) و کۆرپەلەکە گەشە دەکات. کە گەشەی ڕووەکەکە تەواو بوو و گەیشتە تەمەنی پێگەیشتن، گوڵەکانی دەکرێنەوە و بەروبووم بەرهەم دێت.

زانسـتی نـوێ ئاشـکرایکردووە گـوڵی ڕووەکـەکان –بـە جیـاوازی جۆرەکانیانەوە– دابەش دەکرێن بۆ سێ جۆر:

گـوڵی نێـر– گـوڵی مـێ– گـوڵی دووڕەگ (کـە هـەردوو ئەنـدامی نێـرە و مێیەی پێکەوە تێدایە).

ئـەو گوڵانـەی لـە هـەوادا دەپیتـێن بـەوە جیادەکرێنـەوە ئەندامـەکانی زاوزێیان بەرکەوتەی هەوان. هەرکات (با) لەراندنیـەوە دەنکـە هەڵاڵـەکانیان

لیّ دەکەویّتـە خـوارەوە، دەنکەهەلاّلـەکان دەکەونـە خـوارەوە کـە سـوك و لوسن تاکو هەلگرتنیان لەلایەن هەواوە ئاسان بیّت بۆ سەر ئەندامی میّیـەی گوڵی تر و پاشان کرداری پیتیّن ڕوودەدات.

پـەروەردگار ددەفـەرمویّت: ﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴾الحجر/٢٢...

ویّڕای هەمان زەوی و هەمان ئاو ڕووەکەکان جۆراوجۆرن

پـــەروەردگار دەفـــەرمویّت: ﴿ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾الرعـــد/٤، واتـــە: لەسەر ڕووکاری زەوی پارچەی جۆراو جۆر هەیـە لـە پـالّ یەکدا، هـەروەها ڕەزی تریّ، بەروبوومی هەمەجۆر لـە دانەویّلـە و بیّسـتانەکاندا، دارخورمـای یەك قەد و دوو قەد، هەموو ئەمانە بە یەك ئـاو ئـاو دەدریّـن و لـە یـەك ئـاو دەخۆنەوە و هەندیّکیانمان لە هەندیّکی تر بۆ خۆراکی ئادەمیزاد نـازدارتر و پەسەندتر کردووە، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەلگە و نیشانەی زۆر هـەن بـۆ کەسانیّك ئەقلّ و ژیری خۆیان بخەنەکار.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ۝٧ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾الشعراء/٧-٨، واتە: ئایا سەرنجی زەوییان نەداوە و لێی ورد نەبوونەتەوە، چەندین جووت ڕووەکی بەنرخی هەمەجۆر و ڕازاوەمان تێدا ڕواندووە. بەڕاستی ئا لەوەدا بەڵگە و نیشانە هەیە، کەچی زۆربەیان باوەڕدار نەبوون.

وێڕای ئەوەی ڕووەکەکان بە یەك ئاو ئاودەدرێن، بەڵام هەر جۆرە ڕووەکە سروشت و تایبەتمەندی خۆی هەیە، لەگەڵ پێداویستی و کەشوهەوای تایبەت، وادەیەك بۆ کشتوکاڵ، کاتێك بۆ بەرهەم... لەهەمان زەوی و لە یەك ئاو، ڕووەکەکان هاوسێی یەکترن، کەچی هەندێکیان لە شێوە و تام و ڕەنگدا لە هەندێکی تریان باشترن.

ڕووەك خۆراك وەردەگرێت و گەشەدەکات، بۆ گەشەکردنی هەر دەبێت ڕووناکی و ئاو هەبێت، لەگەڵ کاربۆن، ئۆکسجین، هایدرۆجین، فسفۆر و کبریت و پۆتاسیۆم، کالسیۆم و مەگنسیۆم و ئاسن و...

جێی سەرسامییە سەرجەم ڕووەکەکانی ئەم جیهانە لەسەر هەمان ئەو توخمانە دەژین، لەگەڵ ئەوەشدا لە زەویدا سێو و ترێی شیرین دەڕوێت، تاڵگەی تاڵ، پەمووی نەرمونیان، گەنم و جۆو پرتەقاڵ و... توخمە خۆراکییەکان یەکن، خاکیش یەکە، ئاو یەکە، تۆوەکان لەوپەڕی وردی و بچوکیدان، هەزاران جۆر و شێوەیان لێوە دەردەچێت بە بۆن و تامی جیاواز...

خوای پەروەردگار هەموو ڕووەکەکانی بەجۆرێك خوڵقاندووە کە لەگەڵ ژینگەکەیاندا بگونجێن.

میوه پێش گۆشت

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَفَٰكِهَةٖ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ (٢٠) وَلَحۡمِ طَيۡرٖ مِّمَّا يَشۡتَهُونَ﴾الواقعة/٢٠-٢١، واتە: میوەشیان بۆ دەگێڕن، بە ئارەزووی خۆیان لێی هەڵدەبژێرن، گۆشتی هەر باڵندەیەکیش کە حەزی لێبکەن بۆیان ئامادەیە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَمۡدَدۡنَٰهُم بِفَٰكِهَةٖ وَلَحۡمٖ مِّمَّا يَشۡتَهُونَ﴾الطور/٢٢، واتە: بەردەوام حەزیان لە هەر میوە و گۆشتێك بێ پێشکەشیان دەکەین.

زانستی پزیشکی نوێ و خۆراکناسی ئاشکرایانکرد کە خواردنی میوە لەپێش ژەمە خۆراکییەکان سودگەلێکی تەندروستی هەیە، چونکە میوە شەکرە سادەکانی تێدایە کە بە ئاسانی هەرس دەکرێن و خێراش دەمژرێن، ڕیخۆڵەکانیش لە ماوەیەکی کورتدا (کە بە چەند خولەکێك مەزەندە دەکرێت) ئەو شەکرانە دەمژن و جەستە پێیان دەبوژێتەوە و نیشانەکانی برسێتی و کەمی شەکر نامێنێت. ئەگەر هاتوو کەسێك ڕاستەوخۆ گەدەی پڕ لە خۆراکی جیاواز بکات، پێویستی بە نزیکەی سێ کاتژمێر دەبێت تاکو ئەو شەکرەی تێیدایە دەیمژن، بۆیە بۆ ماوەیەکی درێژ نیشانەکانی برسێتی دەمێننەوە.

شەکرە سادەکان، وێڕای سادە هەرسبوون و مژینیان، سەرچاوەیەکی بنەڕەتی وزەی خانە جیاوازەکانی جەستەشن. لەو خانانەی سوودێکی خێرا لە شەکرە سادەکان دەبینن دیواری ڕیخۆڵەکانن، کە بەخێرایی چالاك

دەبنـەوە کاتێـك شـەکری میوەیـان پێـدەگات، ئامادەباشـیش دەبـن بـۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکان بە باشترین شێوە (لە مژینی جۆرە جیاوازەکانی خۆراك کە کەسەکە لەدوای میوە دەیانخوات).

ڕەنگە ئـەوە حیکمـەتی پێشخسـتنی میـوە بێـت بەسـەر گۆشـتدا، وەك شێوازی ئایەتە پیرۆزەکە.

خاکیش وەك وڵاتێك وەهایە

خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾الأعراف/٥٨، واتە: ولاتی بەپیت و چاك و ئاوەدان، دار و ڕووەکی بە فەرمانی پەروەردگاری تێدا دەڕوێت، ئەوەش کە زۆنـگ و پیس و بێ کەڵك بێت، شتی بێسوود و بێفەڕ نەبێت، هیچی لێ پەیدا نابێت.

خـوای پـەروەردگار خـاکی بـە ولاّت نـاوبردووە و ئـەوەش بـە لوتکـەی ئیعجازی زانستی دادەنرێت، خاك بە پێکهاتەکانیەوە هەر وەك ولاّتێکە.

لێکۆڵینـەوە زانسـتییە کشـتوکاڵییەکان سـەلماندوویانە هـەر یـەك مـەتر سێجا لە خـاك کـە بـۆ کشـتوکاڵ بـەکاردەهێنرێت (٢٠٠ هـەزار) کـرم و (١٠٠ هەزار) مێـروو (حشـرات) و (٣٠٠) کرمـی ئاسـایی خـاك و هـەزاران میکـرۆب (زیندەوەری ورد)ی تێدایە... هەموو ئەوانەش بە چاوی ئاسایی نابینرێن.

هەر گرامێك لـەو خاکـە ملیـاران بـەکتریا و میکرۆبـی تێدایـە کـە لەسـەر ماددە ئەندامییەکان دەژین و دەیگۆڕن بۆ ماددەی کانزایی، بەدرێژایی ساڵ و بەبێ وەستان ئەم کارە دەکەن.

بۆ نموونه ئەو میكرۆبانه گەڵا وەریوەكان دەخۆن، ئەم كرداره پێویستی بە بوونی هەوا و ئۆكسجینی نێو خاك هەیە، بەڵام دەبێت ئەو هەوایەی نێو خاك لەكوێوە هاتبێت؟

لێرەدا حیكمەتی بوونی كرمەكانی خاك دەردەكەون، چونكە رۆڵێكی گرنگ دەبینن لە كردنەوەی كونی زۆر لە خاكدا و هەوایش لێیانەوە دەچێتە خاكەكەوە، واتە لە هەواگۆڕكێی خاكدا كرمی زەوی بەشداری دەكات. هەروەها سەرجەم ئەو ئاژەڵانەی لە خاكدا دەژین وەك مار و مێرووله و دووپشك، كونی زۆر لە خاكدا دروست دەكەن. جێی سەرسامییە بوترێت ئەگەر ئەو كونانەی نێو خاك نەمێنن رووەك لەسەر زەوی نامێنێت و ژیانیش كۆتایی دێت.

سەرجەم ئەو زیندەوەرانەی لەنێو خاكدا هەن وەك وڵاتێكی ئاوەدانیان لێكردووە، ئەوەش بەتەواوی لەگەڵ ئایەتەكەدا هاوتا دەبێت.

بنەڕەتی سوتەمەنی داری سەوزە

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ ٱلَّذِی جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴾يس/٨٠، واتە: ئەو زاتەی لە داری سەوز ئاگرتان بۆ بەدیدێنێت، ئیتر ئێوە دایدەگیرسێنن.

گازی ئۆكسجین كە ڕێژەی (٢١٪)ی پێكهاتەی هەوا پێكدەهێنێت، فاكتەرێكی سەرەكی و پێویستە لە هەموو سوتانێك و دروستبوونی ئاگردا. داری سەوز لە ڕێگای ماددەی كلۆرۆفیل یان پلاستیدە سەوزەكانەوە كە ڕەنگی سەوز دەبەخشێتە ڕووەك، دەبێتەهۆی دروستكردنی ئۆكسجین لە هەوادا.

داری سەوز لە ڕۆژدا دووەم ئۆكسیدی كاربۆن وەردەگرێت و شیدەكاتەوە بۆ ڕەگەزە پێكهاتووەكانی، ئەوانیش بریتین لە ئۆكسجین كە دەیكاتە دەرەوە لەگەڵ كاربۆن كە ڕووەكەكە لەخۆیدا دەهێڵێتەوە و بۆ دروستكردنی شانەكانی سوودی لێدەبینێت.

لەلایەكی ترەوە ئاژەڵانیش لە هەناسەداندا بە پێچەوانەی ڕووەكەوە گازی ئۆكسجین وەردەگرن، كە ڕەگەزێكی پێویستە بۆ هەموو كردارەكانی سوتانە كیمیاییەكانی نێو خانە.

كەواتە ئەگەر ڕووەكی سەوز نەبوایە، ژیان لەسەر زەوی دروست نەدەبوو. یەكەمین ڕووخساری ژیان لەزەویدا دەركەوتنی قەوزە سەوزەكان بووە لە ئاودا (بەر لەسێ ملیار ساڵ پێشتر)، ئەمەش یەكەم مانای زانستی

ئایەتەکە دەبێت و کلیلی تێگەیشتنی ئایەتەکەشە کە لە وشەی (الأخضر)دا شاردراوەتەوە.

سەرەڕای ڕۆڵی داری سەوز لە بەرهەمهێنانی ئۆکسجین و نوێکردنەوەی (کە هیچ سوتانێك بەبێ ئۆکسجین نابێت) بەهەمان شێوە خەڵوزی کاربۆنی (یان خەڵوزی بەردین)یش لە داری سەوز پێکهاتووە کە بەهۆی دیاردە سروشتییەکانەوە لە ناواخنی زەویدا شاردراونەتەوە و بە ماوەی ملیۆنان ساڵ گۆڕاون بۆ گرنگترین سەرچاوەی وزەی گەرمی لە زەویدا... بڕی ئەمبارکراوی خەڵوزی بەردین لە زەویدا نزیکەی هەشت ملیار تۆن دەبێت.

بەپێی ڕای زانایانی جیۆلۆجیا و کیمیای ئەندامی، دروستبوونی پەترۆڵ لەنێو زەویدا لە ڕووەك و ئاژەڵەکانەوەیە. بڕی ئەمبارکراوی پەترۆڵی زەوی بەنزیکەی دوو ملیار تۆن مەزەندە دەکرێت. هەروەها زۆر لە زانایان سەرچاوەی گازی سروشتیش بۆ ڕووەکی سەوز دەگێڕنەوە. بڕی ئەمبارکراوی ئەم گازەش لەزەویدا دەگاتە نزیکەی شەش ملیار مەتر سێجا.

بەکورتی لە کلۆرۆفیلی ڕووەکە سەوزەکاندا سوتەمەنی خۆر ئەمبار دەکرێت و لە بەشەکانی ڕووەکدا دەگۆڕێن بۆ ماددەی ڕووەکی کە خواردن و سوتانی ئاسانە. زانایانی جیۆلۆجیاش بنەڕەتی خەڵوزی بەردین و پەترۆڵ و سەرجەم دارشتەکانی پەترۆڵ (وەك بەنزین و کیرۆسین و ...هتد) بۆ ڕووەکەکان دەگێڕنەوە کە بە خاك و بەرد داپۆشراون، یان ئاژەڵەکان کە خواردنیان لەسەر ڕووەکەکان بووە و لە ڕووەکەوە وزەیان وەرگرتووە. ئەمە وێڕای ئەوەی هەر ڕووەکی سەوز سەرچاوەیەکیشە بۆ پەیدابوون و هاوسەنگی ئۆکسجین لە هەوادا، کە بۆ سووتان گرنگە.

لە کۆی ئەم زانیارییانەوە تێدەگەین کە سەرجەم جۆرەکانی سوتەمەنییە بەکارهاتووەکان بنەڕەتیان لە داری سەوزەوەیە. بەم ڕاڤە

کورتەش لە ڕەهەندی زانستی ئەو ئایەتە پیرۆزە تێدەگەین کە دەفەرموێت: ﴿أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا لِّلْمُقْوِينَ﴾الواقعة/٧١-٧٣، واتە: ئایا سەرنجی ئەو ئاگرە نادەن کە دایدەگیرسێنن، ئایا ئێوە ڕووەکەکەیتان دروستکردووە یا ئێمە فەراهەممان هێناوە؟ بێگومان هەر ئێمە کردوومانەتە هۆی ئەوەی یادخەرەوە بێت، هەروەها کردوومانەتە هۆیەك بۆ ئەوەی گەڕۆك و هاموشۆکەران کەڵکی لێوەربگرن.

پوش و پەڵاشی وشك

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ﴾الأعلى/٤-٥، واتە: هەر ئەو زاتەیە کە گژوگیا دەردێنێت و دەیکاتە لەوەڕگا بۆ ئاژەڵ (بەڵام دوای ماوەیەك) دەیکاتە پوش و پەڵاشێکی زەرد و وشك و ڕەشهەڵگەڕاو.

(الغثاء) وشکییە و (أحوى) لە (الحوة) هاتووە کە لە (لسان العرب)دا بەمانای ڕەشی سەوزباو یان سوورێکی مەیلەو ڕەش هاتووە. بۆیە ڕاڤەی ﴿فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ﴾ واتە ئەوەی دوای سەوزیەتی کردوویەتی بە وشکێکی ڕەش. لێرەدا پرسیار ئەمەیە: ئایا ڕووەکێك هەیە کاتێك وشك دەبێت ڕەنگی ڕەش ببێت؟ بەدڵنیاییەوە ئەو ڕووەکانەی تا ئێستا ئێمە ناسیومانن، بەوجۆرە نین.

"جرترود هارتمان" دەڵێت: "ڕووەکەکان لە پێشترینی دیمەنەکانی ژیانن کە لەسەر ڕووی زەوی دەرکەوتوون. شانشینی ڕووەکی بەر لە شانشینی ئاژەڵی لەسەر ڕووی زەوی دەرکەوتوون، چونکە ئاژەڵ ناتوانێت بەبێ خواردنی ڕووەکەکان بژی. لەڕاستیدا ڕووەکە سەرەتاییەکان بەدەستی مرۆڤ نەڕوێنراون، چونکە لە پێش ڕووەکەوە مرۆڤ بەدی نەهێنراوە، بەڵکو ڕووەکەکان خۆیان هاتوون بێنەوەی مرۆڤ ڕواندبنی.

دیمەنی ژیانی ڕووەکی کە لەسەر زەوی بەدیهێنراون جۆراوجۆر و جیاوازن، بەشێوەی ناوچەی سەوز لەڕووەکە گوڵدارە چڕەکان و بەوەش گۆی زەوی بە پۆشاکێکی سەوزی زۆر جوان و بەرز لە ڕازاوەیدا داپۆشراوە کە ملیۆنان ساڵ، بەڵکو هەزاران ملیۆن ساڵ، بەسەریدا تێپەڕیوە و گۆی زەویش بە ژمارەیەکی زۆری گۆڕانکاری گەردوونی و ژینگەیی توندا تێپەڕیوە.

زەوی توشی مەوسیمی بارانی بەلێشاو بووە، پاشان بەدوایدا چەند ماوەیەکی وشکی درێژ. چەندین جار توشی (با) و گەردەلوولی ترسناك بووە کە دارەکانی پەرشوبلاو کردووەتەوە و ڕەگی ڕووەکەکانی لەبنەوە دەرهێناوە بەوەی جار دوای جار لە ئاوی لافاوی گەورەدا نقوم بوون. بۆیە شیبوونەوەیان بۆ مادده ئەندامییە سەرەتاییەکان هۆکارێك بووە بۆ سازاندنی کەشی دووبارە ڕوانی ڕووەکی تری نوێ کە دووبارە ئەم ڕووەکە نوێیانەش ڕووبەڕووی گەردەلوول و ڕەشەبا و لادانە ژینگەییە ئیکۆلۆژییەکان بوونەتەوە. ئەم خولانەش لەماوەی ملیۆنان ساڵدا چەندین جار دووبارە و چەند بارە بوونەتەوە.

پاشماوەی ڕووەك و دارە ڕۆچووەکانی ناخی زەوی بە تێپەڕبوون و درێژی کات دەگۆڕێن بۆ خەڵوز کەڕەنگی ڕەشە.

كشتوكاڵ بەڵگەیەكی ماددییە لەسەر زیندووبوونەوە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحۡيَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةً لِّقَوۡمٍ يَسۡمَعُونَ﴾النحل/٦٥، واتە: هەر خوا بارانی لە ئاسمانەوە باراندووە و زەوی پێ زیندوو كردووەتەوە دوای ئەوەی كە مردبوو، بەڕاستی ئا لەو دیاردەیەدا نیشانە و بەڵگەی تەواو هەیە بۆ كەسانێك كە گوێ بۆ ڕاستی دەگرن.

یان دەفەرموێت: ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلۡأَرۡضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡهَا ٱلۡمَآءَ ٱهۡتَزَّتۡ وَرَبَتۡۚ إِنَّ ٱلَّذِيٓ أَحۡيَاهَا لَمُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰٓۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيرٌ﴾فصلت/٣٩، واتە: لە بەڵگە و نیشانەكانی خوا ئەوەیە كە دەبینیت زەوی كش و ماتە، جا كاتێك باران بەسەریدا دەبارێنێت دەخرۆشێت و گەشە و نەشونما دەكات، چونكە بەڕاستی ئەو زاتەی كە زەوی زیندووكردەوە، مردوانیش زیندوو دەكاتەوە، بێگومان ئەو خوایە دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێكدا هەیە.

كشتوكاڵ كردارێكە بەهۆیەوە مرۆڤ پیشانی خۆی دەدات چۆن خوای مەزن زەوی لەدوای مردنی بە ئاو زیندوودەكاتەوە، كاتێك وشك و زەرد هەڵگەڕابوو و هەنووكە لێوانلێوانە لە ژیان و زیندەوەران، بەوجۆرە مرۆڤ بەچاوی خۆی هەندێك دیاردە و توانای خوا دەبینێت لە بەدیهێنانی ژیان لە زەوی مردووەوە. مرۆڤیش لە خاكی زەوی بەدیهێنراوە، وەك پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٞ

تَنتَشِرُونَ ﴾الروم/٢٠، واتە: لە نیشانە و بەڵگەکانی خوا ئەوەیە کە ئێوەی لە خاك دروستکردووە، دوای بڕینی چەند قۆناغێك کتوپڕ بوونەتە مرۆڤێك و بڵاودەبنەوە بە زەویدا.

زانستی نوێ بە شیکاریی جەستەی مرۆڤ سەلماندوویەتی کە لەشی لەهەمان توخمەکانی خاك پێکهاتووە، لەبەرئەوە ئەو زاتەی زەوی لەدوای مردنی دەژێنێتەوە، بێگومان مردووەکانیش لەڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەکاتەوە.

بەمجۆرە کشتوکاڵ دەبێتە بەڵگەیەکی ماددیی لەسەر زیندووبوونەوەی دوای مردن.

باشترین ڕێگای هەڵگرتنی دانەوێڵە

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا و لە چیرۆکی یوسف پێغەمبەردا (سەلامی خوای لێبێت) دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِى سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ

مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾يوسف/٤٣-٤٩.

واتـە: (شـەوێك پاشـا خـەوێكی سـەیری بینـی و بـوو بـە مـەراقی و لـە كۆبوونەوەیەكدا) وتی: بەڕاستی من لە خەومدا بینیم حەوت مانگای قەڵەو لەلایەن حەوت مانگای لـەڕو لاوازەوە خـوران، حـەوت گوڵەگـەنمی سـەوز و جوان و حـەوتی وشكیشـم بینـی، ئـەی زانـا و شـارەزایان ئـەم خـەوەم بۆ لێكبدەنەوە ئەگەر خەون لێكدەدەنـەوە. ئـەوانیش وتیـان: ئـەم خـەوە بـێ سەر و بنە و هیچ نییە، ئێمە لـە لێكدانـەوەی خـەوی بێسـەر و بـن شـارەزا نین. ئینجا ئـەوەیان كـە ڕزگـاری بووبـوو، دوای ئـەو هـەموو ماوەیـە بـیری كەوتەوە و وتی: داواكارم بمنێرن (بۆ لای یوسف) من هـەواڵی (لێكدانـەوەی ئەو خەوەتان) پێڕادەگەیەنم. (ساقی چوو بۆ زیندانەكە بۆ دیدرای یوسف و وتی) یوسف! ئەی هاوەڵی ڕاستگۆم، ئەم خەونـەمان بۆ لێكبـدەرەوە (لـە خـەوێكی پادشـادا) حـەوت مانگـای قەڵـەو لەلایـەن حـەوت مانگـای لـەڕ و لاوازەوە خـوران، هـەروەها لـەبارەی حـەوت گوڵەگـەنمی سـەوز و جـوان و حەوتی تری وشك بۆمان لێكبدەرەوە، بۆئەوەی بگەڕێمـەوە بـۆلای خـەڵكی تا وەڵام بزانن. (یوسف) وتی: حەوت سـاڵی بـەردەوام كشـتوكاڵ دەكـەن و دانەوێڵـە دەچـێنن، ئـەوەی كـە دروێنـەتان كـرد و لێتـان زیـادبوو بـە گوڵەكەیەوە بیهێڵنەوە، مەگـەر ئـەو كەمـەی كـە دەیخۆن. پاشـان لـەدوای ئەوە حەوت ساڵ گرانی و سەختی پێشدێت، ئەوەی كە زەخیرەتان كردووە بۆ ئەو ساڵانە هەمووی دەخۆن، مەگەر كەمێكی نەبێت كە هەڵیـدەگرن (بـۆ تۆو). لەوەودوا ساڵێكی باراناوی و پڕ بەرەكەت دێت كە خـەڵكی بـەروبومی زۆریان پێدەبەخشرێت، میوە دەگوشن و شەربەتی لێ دروست دەكەن.

لـەم ئایەتانـەدا بانگـەوازێکی قورئـانی ڕاشـکاوانە هەیـە بـۆ مـرۆڤ تـاکو بەوردی و بەردەوامی و چاودێری تەواوەوە کشتوکاڵ بکات، هـەروەها زیـاد لــە پێویســتیش دەســتەبەر بکــات بــۆ ڕووبەڕووبوونــەوەی بارودۆخــە لەناکاوەکان. ئایەتـە پیرۆزەکـە هـانی مـرۆڤ دەدات بـۆ گرتنەبـەری هـەموو هۆکارەکـانی زانسـت بـۆ ئـەمبارکردنی بـەروبووم و بەرهـەمی زیـاد لـە پێویستی، بەجۆرێك کە بەدرێژایی ماوەی هەلگرتن و پاراستنی لە حاڵـەتی دروستی و شیاویدا بمێنێتەوە.

ڕووی ئیعجازی ئایەتەکە لەوەدایە کـە دانەوێڵـە بـە گوڵەکەیـەوە ئـەمبار بکرێـت، چـونکە گـەر بـە گوڵەکەیـەوە هـەلگیرا ئەودەمـە لـە مێـرووە زیانبەخشـەکان و کـەڕووەکان و میکرۆبـەکانی تـر و خەسـاربوون پـارێزراو دەبێت.

زانستی نوێ سەلماندوویەتی باشترین ڕێگای پاراستنی دانەوێڵە ئەوەیـە بە گوڵەکەیەوە هەڵبگیرێت، ئەوەش بە مەبەستی پاراستنی شێی سروشـتی بەروبوومەکە و ڕێگرتن لە کاریگەری ڕاستەوخۆی کەش لەسەر دانەوێڵەکـە. بەڕاستی ئەوەش یەکێکە لە ئیعجازەکانی قورئانی پیرۆز کە لەژمارە نایەن.

ئیعجازی خۆراك لە قورئاندا

ئەو خۆراکانەی مرۆڤ پێویستی پێیانە، ئەمانەن:

١. خۆراکە پێکهێنەرەکان (پرۆتینی ڕووەکی و گیانەوەریی).

٢. خۆراك بۆ وزە (کاربۆهێدرات و چەوری).

٣. خۆراك بۆ پارێزگاری (ڤیتامینەکان و توخمە کانزاییەکان).

چۆن قورئانی پیرۆز باس لە خۆراك و ژێنەرەکان دەکات؟

ڕابمێنە لە وتەی خوایی: ﴿أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ﴾عبس/٢٥-٣٢، واتە: بێگومان ئێمە ئاومان باراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریندنێك، لەوەودوا زەویمان بۆ لەت لەت کرد بە چەکەرەی ناسکی ڕووەك. ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕواند. هەروەها تریێ و سەوزە. زەیتون و دارخورمایش. باخچەی دەورەدراو بە دارخورما یان داری تر، یاخود باخی چڕ و پڕ، چەندین جۆر میوە، هاوڕێ لەگەڵ هەموو ئەو گژوگیایانەی کە خواکردە و ماڵات دەیخوات لە لەوەڕگاکاندا. (هەموو ئەمانەمان ئامادە کردووە) تا خۆتان و ماڵاتەکانتان سوودی لێوەربگرن.

ئەم ئایەتانە زۆرینەی ئەوانە کۆدەکاتەوە کە مرۆڤ دەیانخوات، پاکوبێگەردی بۆ خوای مەزن.

یەکەم: ئاو

ئـاو بنـەڕەتی ژیانـە، ڕێـژەی (٥٥-٪٦٥)ی کێشـی لەشـی کەسـێکی پێگەیشتوو پێکدێنێت. ئاو پێویستە بۆ کردارەکانی هەرسکردن، مژین، کرداره کیمیاییەکانی شانەکانی زیندەوەر کە پێویستە بۆ ژیان (زیندەکان)، بەهـەمان شـێوە گواسـتنەوەی توخمـەکان و پاشمـاوە زیانبـەخش و ژاراوییەکان و دەرکردنی بۆ دەرەوەی لەش بەشێوەی (میـز) یـان ئـارەقی لـەش، ئەمـە جگـە لـەوەی کـە ئـاو لـە ڕێکخستنی گـەرمی لەشیشـدا ڕۆڵ دەبینێت.

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾الأنبياء/٣٠.

دووەم: دانەوێڵە و پاقلەمەنییەکان

دانەوێڵەکان (وەك گەنم و برنج و گەنمەشامی و جۆداس) بـە سەرچاوە سەرەکییەکانی وزە دادەنرێن بۆ مـرۆڤ، دەوروبـەری (٪٥٥)ی ئـەو وزەیـەی مرۆڤ بەدەسـتیدێنێت سەرچاوەیان کاربۆهێدراتـە کـە پێکهاتـەی سـەرەکی دانەوێڵەکانە، هەروەها بە سەرچاوەیەکی باشـی زۆر لـە ڤیتـامین و توخمـە کانزاییەکان دادەنرێن.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾البقـــرة/٦١، واتـــە: داوا لــە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز.

سێیەم: میوە و سەوزە

میوە و سەوزە بایەخێکی خۆراکیی گەورەیان هەیە، ئەوانە سەرچاوەگەلی زۆر باشن بۆ ڤیتامین و توخمە کانزاییەکان و ریشاڵە خۆراکییەکان کە کاریگەریان لەسەر تەندروستی مرۆڤ ڕوون و ئاشکرایە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ﴾الأنعام/١٤١، واتە: خوا هەر ئەو زاتەیە کە باخاتی بەرزی لق و پۆپداری بەرپاکردووە و باخاتی نزمی پەرش و بڵاویشی بەدیهێناوە و دارخورما و بەروبوومی جۆراوجۆریش (کە شێوە و قەبارە و ڕەنگ و تام و بۆنیان) لەخواردندا جیایە، لە زەیتون و هەناری لەیەکچوو، هەروەها لەیەکنەچوو.

چوارەم: گۆشت و ماسی و باڵندەکان

گۆشت و ماسیی لەو خواردنانەن کە بەهایەکی خۆراکیی بەرزیان هەیە، سەرچاوەی سەرەکی پرۆتینی گیانەوەرین. ئەم پرۆتینانە ترشە ئەمینییەکانیان تێدایە کە مرۆڤ پێویستی پێیانە و لەناو لەشدا بەرهەم نایەن، خوای گەورە زۆر جوانی فەرمووە: ﴿وَٱلْأَنْعَٰمَ خَلَقَهَا ۗ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَٰفِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾النحل/٥، واتە: ماڵاتیشی دروستکردووە بۆ خزمەتی ئێوە کە گەرمیتان پێدەبەخشێت، هەروەها سوودی تری

لێـوەردەگرن و لـە شـیر و گۆشتەكەشـی دەخۆن لەگـەڵ چـەندین سـوودی تر...

پێنجەم: شیر و هەنگوین

* شیر سەرچاوەیەكی چاكە بۆ پرۆتین و شەكری لاكتۆز (شەكری شـیر) و زۆرێـك لـە ڤیتامینـەكان و توخمـە خۆراكییـە كانزاییـەكان (گرنگترینیـان كالیسیۆم)... پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ﴾البقرة/٢٣٣، واتە: دایكـان دوو سـاڵی تـەواو با شیر بە منداڵەكانیان بدەن بۆ هەر كەس كە دەیەوێت شیری تەواو بدات.

لەڕووی زانسـتییەوە سـەلمێنراوە كـە هـیچ شـیرێك یـان خـواردنێكی تـر هاوتای شیری دایك نابێت.

* هەنگوین سەرچاوەیەكی باشە بۆ شەكرە سادەكان، گلوكۆزیش تاكـە سەرچاوەیەكی وزەیە كە مێشك پێویستیەتی.

هەروەها هەنگوین هەندێك لە توخمە كانزاییەكانی تێدایە لەگەڵ هەندێك لە دژە زیندەگییەكان (المضادات الحيوية) و ئاوێتەی تریش.

پــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ﴾النحـل/٦٩، واتـە: لـەناو سـكی (ئـەو هەنگانـەوە) شـلەیەكی ڕەنگ جیاواز دێتە دەرەوە كە شیفای تێدایە بۆ (زۆر نەخۆشی) خەڵكی.

سەرەتا لەسەر زەوی ئاو هەبووە پاشان ڕووەك

خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾عبس/٢٥-٢٧، واتە: بێگومان ئێمە ئاومان باراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریینێك، لەوەودوا زەویمان بۆ لەت لەت كرد بە چەكەرەی ناسكی ڕووەك. ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕواند.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بەوە دەدەن كە لەسەرەتای بەدیهێنانەوە لەسەر زەوی ئاو دەركەوتووە، لەدوای ئەوە ڕووەك و لە پاشان مرۆڤ بەدیهێنراوە.

زانایانی فەلەك دەڵێن: زەوی بەر لە ملیۆنان ساڵ پێكهاتووە لەدوای جیابوونەوەی لە خۆر، سەرەتا بەشێوەی گازێكی كڵپەسەندوو بووە و پاشان بەهۆی خولانەوەی ئەم بارستە گازییە بەدەوری خۆیدا (لە بۆشایی دەرەوە)، شێوەی گۆیی وەرگرتووە، پاشان بەهۆی دووركەوتنەوەی ئەم بارستەیە لە خۆر گازەكان ساردبوونەتەوە و ئەوەش هۆكاری پێكهاتنی ڕووی دەرەوەی بووە كە بە پلەبەندی ڕەقهەڵاتووە. بەوپێیەش كە گازەكان لە ئۆكسجین و هایدرۆجین پێكهاتوون و هەر ئەو دوانەش تۆخمی پێكهێنەری ئاون، لەبەرئەوە لەنێو ئەم بارستە گازییەدا ئاو دروستبوو، پاشان بەهەڵمبوو و بەرزبووەوە و ساردبووەوە، دووبارە بەشێوەی لێزمەباران بۆی گەڕاوەتەوە و داباریوەتە سەری، بەمجۆرە سەرەتا زەوی دروستبووە و پاشان ئاوی لێ دەرچووە و لەدوای ئەوە ڕووەك دروستبووە.

ئەو ڕووەکانەی
لە قورئاندا ناویان هاتووە

١) گەزۆ (الأثل)

(أثل) لەو دارانەیە کە گەزۆی بۆ سەر دادەبارێت، لە باخچە و سەیرانگاکاندا دەڕوێنرێت. توانای بەرگەگرتنی سوێریێتی خاك و تینوێتی هەیە، هەر بۆیە لە ناوچە وشك یان خوێدارەکانی جیهاندا بلاوە. لەلایەکی ترەوە وەك بەربەستی (با) دەڕوێنرێت بەتایبەت لە زەوییە لمینەکاندا.

تەختەی داری دارگەزۆ لە دروستکردنی کەلوپەلی ماڵدا بەکاردێت، وتراوە کە مینبەرەکەی پێغەمبەر (ﷺ) لە مەدینە لە دارگەزۆی ئەو دارستانە دروستکراوە کە نۆ میل لە مەدینەوە دوورە. بە بەری دارگەزۆ پێستە خۆشە دەکرێت و مەرەکەبی نوسینی لێ دروستکراوە. لە کۆنیشدا لە پزیشکی میللیدا بەکارهاتووە.

دارگەزۆ (أثل) لەقورئانی پیرۆزدا

(أثل) یەکجار لە قورئاندا ئامارەی پێدراوە لە چیرۆکی سەبەئدا. زۆر لە توێژەران وادەبینن کە فەرمانڕەوایی (سبأ) (٩٥٠-١١٥پ.ز) دێرینترین فەرمانڕەواییە کە باشوری خۆرهەڵاتی نیوەدورگەی عەرەبی بەخۆیەوە

بینیـوە، خـەڵکی (سـبأ) کشـتوکاڵیان زانیـوە و ئـەوەش یارمـەتی داون بۆئەوەی ژیانێکی سەقامگیر بژین، وای لێکردوون هـەنگاوی گـەورە بـەرەو پێشکەوتن و شارستانییەت بنێن.

سـەبەئییەکان لەسـەرەتادا (صَرْواح)یـان کردبـووە پایتـەختی خۆیـان، پاشـان زۆری نەخایانـد پایتەختەکـەیانیان بـۆ (مـەئرەب) گواسـتەوە، (مەئرەب) بووە ناوەندێکی بازرگانی گرنگ. شارسـتانییەتی سـەبەئییەکان پشتی بە بازرگانی کاروانە وشکانییەکان دەبەست کە کەلوپەل و کالآیان لە (حەزرەمەوت) لـە خۆرهەڵاتـەوە بـۆ (مـەئرەب) لـە خۆرئـاوا دەگواسـتەوە. لێرەدا کاروانییەکان بەرەو باکور بۆ ناوچە نزیکەکان لە دەریـای ناوەڕاسـت و جگە لەوانەش دەڕۆیشـتن. (سـبأ) پەیوەندیگـەلی بـەهێزی دروسـتکردبوو لـەنێوان نیوەدورگـەی عـەرەبی و میسـر و وڵاتـی نێـوان دوو ڕووبـارە (میزۆپۆتامیا) و فارسدا.

(سبأ) لەنێو نەتەوە دێرینەکاندا ناوبانگی هەیە، لە تەوراتـدا باسـیکراوە بـەوەی وڵاتێکـە خشـت و بـەردی پـیرۆز (گەوهـەر) و کـانزای زێـڕ بەرهـەم دێنێت. قورئانی پیرۆزیش لە زیاد لـە جێگایەکدا باسـی چیرۆکی سـەبەئی کردووە، باسی ئەو بەخشش و نیعمەتانەی کردووە کە هەیانبووە و وڵاتێکی بـەپیت و خـۆش و ئـاوەدان بـووە... قورئـانی پـیرۆز ئاماژە بـە بەنـداوی (مەئرەب) دەدات کە بەڵقیس پادشایان دروستیکرد، ڕوونی کردووەتەوە کە ئەهلی (سبأ) سوپاسگوزار نەبوون و سەرپێچییان کردووە، بێباوەڕ بـوون و لەبری خوا خۆریان پەرستووە.

پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ١٥﴾

﴿فَأَعْرَضُوا۟ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ ٱلْعَرِمِ وَبَدَّلْنَٰهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَىْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِمَا كَفَرُوا۟ وَهَلْ نُجَٰزِىٓ إِلَّا ٱلْكَفُورَ﴾سبأ/١٥-١٧، واتە: سوێند بەخوا بەڕاستی بۆ خەڵکی (سبأ) لە وڵاتی خۆیاندا بەڵگە و نیشانەی دەسەڵاتی خوا ئاشکرایە، ئەویش دوو باخی زۆر گەورە بوو لەلای ڕاست و چەپی ناوچەکەدا، فەرمانیان پێدرابوو کە: بخۆن لە ڕزق و ڕۆزی پەروەردگارتان و سوپاسگوزاری بن، وڵاتێکی خۆش و ئاوەدان، پەروەردگارێکی لێخۆشبوو و لێبوردە... جا ئەوان لەجیاتی شوکرانەبژێر بن و خواپەرستی بکەن پشتیان هەڵکرد و بەدەم بانگەوازی خواوە نەچوون، بەهۆی ئەوەوە ئێمەش لافاوێکی وێرانکەرمان بەسەردا بەرەڵا کردن، (باخ و بێستانی کاول کردن) ئەوسا لەجیاتی ئەو دوو باخە گەورەیە دوو باخی دڕکاوی بەروبووم تاڵ و داری بێبەری وەك دارگەزۆ و کەمێك داری (سدر) یش کە بەروبوومێکی کەمی هەیە، پێمان بەخشین. ئا بەوجۆرە سەختە تۆڵەمان لێسەندن بەهۆی ئەوەوە کە بێباوەڕ و سپڵەبوون، ئایا ئێمە تۆڵە هەر لە کافر و سپڵە ناسێنین؟!

ڕاڤەکارانی قورئان دەربارەی وتەی پەروەردگار: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ ٱلْعَرِمِ﴾ دەڵێن: ﴿سَيْلَ ٱلْعَرِمِ﴾ ئەو لافاوە بەخوڕەیە کە خوای گەورە بۆ سەر سەبەئی نارد. وتراوە: ﴿ٱلْعَرِمِ﴾ ناوی دۆڵەکەیە، یان: ناوێکە و بریتییە لەو بەربەستەی ئاو گلدەداتەوە.

ئایەتە پیرۆزەکان ڕوونیان کردووەتەوە کە خوای پەروەردگار وڵاتی سەبەئی کردووەتە وڵاتێکی خۆش و ئاوەدان، لەبەر باشی و سازگاری ئاووهەواکەی و دەستکەوتنی ڕۆزییەکی باش و شیاو، باخ و بێستانەکان

لەسەر هەردوولای دۆڵەکە بەروبوومی خۆشی هەمەجۆر و هەمە ڕەنگیان دەدا، ئەوان لێیان دەخوارد و چێژیان لە بەروبووم و خۆشی وڵاتەکەیان وەردەگرت، تەنانەت وتراوە: کاتێك ئافرەت بە سەبەتەی سەر شانیەوە بەژێر دارەکاندا دەڕۆیشت، لەبەر زۆریی و پێگەیشتنی دارەکان سەبەتەکەی سەر سەریان پڕ لە بەروبووم دەبوو.

خەڵکی (سبأ) پشتیان لەو زاتە کرد کە پێیبەخشیبوون و لە وڵاتدا ستەمکارییان کرد، بۆیە شایانی سزا و بەلاّ بوون. خوای گەورە جرجی بۆ بەنداوەکەیان نارد و خوارەوەی بەنداوەکە لاواز بوو، پاشان لافاوی بەخوڕی بۆ ناردن بەنداوەکەی تێکشکاند و وێرانی کرد، لەگەڵ خۆیدا بەردی هەڵگرت تا ئەو بێستانانە خاپور بکات کە دەکەوتنە سەر لاکانی دۆڵەکە، ئەو دارە بەردارانە بوونە داری دڕکاوی و دارگەزۆ و (سِدر)ی خراپ. لەدوای ئاوەدانی بووە وێرانە.

لە ئایەتە پیرۆزەکانەوە بەڕوونی بۆمان دەردەکەوێت سوپاسگوزار نەبوون هۆی گۆڕانی ئەو بەخششانەیە کە بە خەڵکی (سبأ) درابوو.

(٢) پیاز (البصل)

پیاز لای میسرییە کۆنەکان ناسراوە و هەموو تاکەکانی گەل دەیخۆن جگە لە ڕاهیبەکان، ئەوان لەسەریان حەرام کرابوو. وەك نزیکبوونەوە لە خواوەندەکان پێشکەش دەکرا، دەڵێن: فیرعەونەکان پیازیان پیرۆزکردووە، بەڵکو سوێندیان پێخواردووە.

لەڕووی کشتیارییەوە زۆربەی جۆرەکانی پیاز بۆ تەواوکردنی خولی ژیانیان پێویستیان بە دوو ساڵ هەیە. پیاز بە فسقە یان تۆو دەڕوێنرێت. پێویستی بە خاکێکی لاواز و دەوڵەمەند و بڕی زۆری ئاو هەیە، بەتایبەتی کە هێشتا بچووکە.

پیاز ئاوێتەی گۆگردیی تێدایە کە تام و بۆنەکەی پێدەبەخشێت. پیازەکان لەهێزی تامیاندا جیاوازن. خەڵك پیازی گۆیی زەردی تام توند لە دروستکردنی شۆربا (چێشت)دا بەکاردێنن، بەلام پیازی ئیسپانی شیرین زۆرجار بە کاڵی لە زەلاتەدا بەکاردێت، بەگشتی پیاز بە کاڵی و بەکوڵاوی دەخورێت.

بوونی پیاز لە ژەمەکاندا هانی دەردانی شلەمەنییە هەرسکارەکان دەدات و هەرسکردن ئاسان دەکات. میسر پیازی برژاو (مشوي) دەخۆن کە جەستە بەهێز دەکات و ڕووخسار سوور هەڵدەگەڕێنێت و ماسولکەکان توند و بەهێز دەکات. دەکرێت پیاز لە چارەسەری برینەکاندا بەکاربهێنرێت. توێژینەوە نوێیەکان سەلماندوویانە پیاز لە پێشەوەی ئەو ڕووەکانەیە کە میکرۆبەکان دەکوژێت.

پیاز (البصل) له قورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە یەك جار لـه قورئـانی پـیرۆزدا ئامـاژەی بـه پیـاز داوە لـه سورەتی (البقرة)دا و له میانەی چیرۆکی (بنو ئیسرائیل)دا.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ﴾البقـرة/٦١، واتـه: یـادی ئـەو نیعمەتـه بکەنـەوە کاتێك بە (موسا)تـان وت: ئێمـه هـەرگیز لەسـەر یـەك جـۆر خـۆراك ئـۆقره نـاگرین و بـه تـەنها جۆرێـك خواردەمـەنی ڕازی نـین، لەبەرئـەوە داوا لـه پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزیی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت له ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز، موسا پێیوتن: باشـه چۆن ئێـوە شـتی کـەم و ناتـەواو وەردەگـرن لـەجیاتی شـتی لـەو چاکتر و باشتر؟ دە دابەزن بۆ شارێك (بیابانی سینا بـەجێ بهێڵن) ئینجا بەڕاستی ئـەوەی داوای دەکـەن دەسـتتان دەکـەوێت. (جـا بـەهۆی ئـەو بیروبـاوەڕ و بیـانوگرتن و لاسـارییەیانەوە) سـوکی و ڕیسـوایی و لاتـی و زەبـوونی درا بەسەریاندا و شایانی خەشم و قینی خوایش بوون، چونکه ئـەوان بەڕاسـتی باوەڕیـان بـه ئایەتـەکانی خـوا نـەدەکرد و بـه ناهـەق پێغەمبـەرەکانیان

دەکوشت، ئەوەش بەهۆی ڕۆچوونیانەوە لە یاخیبوون و نافەرمانیدا، هەمیشە دەستدرێژیان دەکرد.

لەگەڵ ڕووەکەکانی تردا پیاز لە ئایەتە پیرۆزەکەدا هاتووە، بەڵام ڕووەکی پاقلەیی کە لە ئایەتەکەدا هاتووە، وتراوە: دار نییە. وتراوە: ئەو ڕووەکەیە کە لە زستاندا دەڕوێت.

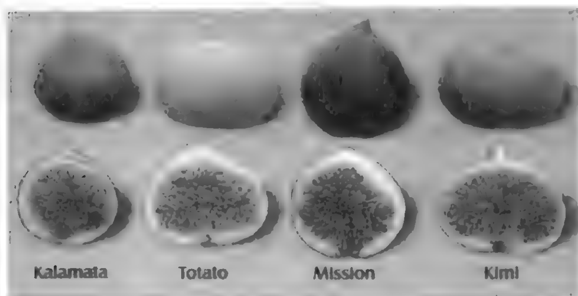
فەرموودەی خوایی لەسەر زمانی موسا پێغەمبەر (سەلامی خوای لێبێ): ﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ نکوڵیکردنی داواکەیانە، ئەوان داوای خۆراکێك دەکەن پێویستی بە کاری گران هەیە لە کشتوکاڵ و ئاودێری و کۆکردنەوە، لەجیاتی خواردنێك کە ناڕەحەتی و تێچوونی نییە، ئەویش گەزۆ و باڵندەی شەلاقە (المن و السلوى)یە کە بۆیان دادەبەزێت. ئایا ئاقڵێك هەیە پیاز پێشبخات بەسەر گەزۆ و باڵندەی شەلاقەدا؟! لەکاتێکدا کە سەرچاوەن بۆ پرۆتین و شەکرە سادەکان و ئاڵۆزەکان و وزەبەخشن، مەسەلەکە لەوە دەرناچێت کە کەللەڕەقی و ڕازی نەبوونە لە (بنو إسرائيل)ەوە و هیچی تر.

ئەگەر بەدیدێکی زانستی ڕەهاوە بڕوانینە فەرموودەی پەروەردگار: ﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ دەبینین پاقلەمەنی و پیاز پرۆتینی ڕووەکین، بەڵام باڵندەی شەلاقە (سلوى) پرۆتینی ئاژەڵییە. زانستی نوێ سەلماندوویەتی پرۆتینی ئاژەڵی کە لە باڵندەکەدا هەیە زۆر باشترە لە پرۆتینی ڕووەکی. هەروەها توێژینەوە زانستییەکان دەڵێن پرۆتینی ڕووەکی لەکاتی گۆڕینیدا بۆ وزە جەستە شەکەت دەکات بەپێچەوانەی پرۆتینی ئاژەڵییەوە، ئەوەیە فەرموودەکەی پەروەردگار ئاماژەی پێدەدات و دەفەرموێت: ﴿باشە چۆن ئێوە شتی کەم و ناتەواو

وەردەگرن لەجیاتی شتی لەو چاکتر و باشتر﴾. کەمی و ناتەواوییەکە لە دوو ڕووەوەیە، یەکەمیان: پرۆتینی ڕووەکی هەموو ترشە ئەمینییەکانی تێدا نییە، دووەمیان: ڕێژەی سەدی ئەو ترشە ئەمینییانە کەمترە بە بەراورد لەگەڵ ترشە ئەمینییەکان لە پرۆتینی ئاژەڵیدا. ئەمەش بە پێشینەیەکی زانستیی قورئانی پیرۆز دادەنرێت. خوا بە نیاز و مەبەستی زاناترە.

(٣) هەنجیر (التين)

هەنجیر میوەیەکە زیاتر لە چوار هەزار ساڵە دەڕوێنرێت، پێدەچێت بنەڕەتەکەی بگەڕێتەوە بۆ باشوری خۆرئاوای ئاسیا، لەپاشان بڵاوبووەوە تا گەیشتە ناوچەی دەریای ناوەڕاست. بەڵگەنامەی دێرینی یۆنانی و

ڕۆمانی و میسری هەن وەسفی برەوی هەنجیر دەکەن وەك خۆراك، تا هەنووکەش نەخشە و هێڵکاری هەنجیر لەسەر دیواری پەرستگاکانی فیرعەونەکان ماوەتەوە.

زۆربەی دارەکانی هەنجیر بەرزییەکانیان کەمترە لە دە مەتر، تێکڕای چێوەی قەدەکەی دەگاتە یەك مەتر. ڕەنگی توێکڵی هەنجیر جیاوازە: سەوزە یان زەرد، پەمەیی، ئەرخەوانی، قاوەیی یاخود ڕەشە. دارەکانی

هەنجیر سالانە دوو یان سێ جار بەرهەم دەدەن. هەنجیر بەڕێگای قەڵەم (عقل) یان ڕاکشان (الترقید) (لقەکەی بکرێت بەژێر گڵەوە) یان موتوربەکردن زیاددەکات، لە ئاووهەوای گەرم و وشکی هاوین و سارد و شێداری زستانیشدا گەشە دەکات.

بەرهەمی هەنجیر ڕێژەیەکی بەرز شەکری تێدایە، بە پێگەیشتویی، یا وشککراوە یا لە قوتونراو یاخود پارێزراو لەشەکردا دەخورێت. هەنجیر دەچێتە پێکهاتەی زۆر لە ڕەچەتەی پزیشکی میللی بەکارهێنراو لە زۆربەی وڵاتە عەرەبییەکان و لە چارەسەری گەلێك نەخۆشیدا بەکاردێت.

هەنجیر (التین) لە قورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە یەك جار لە قورئانی پیرۆزدا ئاماژەی بە هەنجیر داوە، ئەویش لە دەستپێکی سورەتی (التین)دا کە سوێندی پێخواردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ﴾التين/١، واتە: سوێند بە هەنجیر و زەیتون.

بۆچوونی ڕاڤەکارانی قورئانی پیرۆز جیاوازە لە ڕاڤەی مانای ﴿وَٱلتِّينِ﴾. "ئیبن عەباس" وتویەتی: "ئەوە ئەم هەنجیر و زەیتونەیە کە دەیخۆین". "إمام طبري" وتویەتی: "خوا سوێندی بەو هەنجیرە خواردووە کە دەخورێت و ئەو زەیتونەی دەگوشرێت". زۆربەی ڕاڤەکاران بەمجۆرە باسی دەکەن.

هەندێك لە ڕاڤەکارانیش وادەبینن ئەم ڕاڤەیە ناگونجێت ئەگەر دوو ئایەتەکەی دواتریشی لەگەڵدا لێکبدرێتەوە کە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَطُورِ سِينِينَ ۝٢ وَهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ٱلْأَمِينِ﴾التين/٢-٣، واتە: سوێند بە کێوی طوری سینا، سوێند بەم شارە ئارامە (کە مەککەیە).

هەندێك لە زانایان ڕایان وایە ناگونجێت (التين و الزيتون) مانای هەنجیر و زەیتون بدەن، ئەوان دەڵێن: باسی دوو شتی خوراو کراوە (هەنجیر و زەیتون) لەگەڵ دوو جێگا (طوری سینا، و ئەم وڵاتە ئارامە). وەك پێداگری لەسەر ئەوە دەوترێت: خوای پەروەردگار لە ئایەتە پیرۆزەکاندا سوێندی بەو جێگا پیرۆزانە خواردووە کە خۆی ڕێزداری کردوون بە نیگا و پەیامە ئاسمانییەکان. وتراوە: مەبەست لە (التين) چیای (تین)ـە کە باوکی پێغەمبەران ئیبراهیم (سەلامی خوای لێبێت) لەسەری دەرکەوتووە، (زیتون)یش چیای (زیتون)ە کە عیسا پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) لێ دەرکەوتووە و هەردووکیان لە دەوری (بيت المقدس)ن. (طوری سینا)ش ئەو جێگایەیە کە موسای لێ دەرکەوت (سەلامی خوای لێبێت)، بەڵام (البلد الأمين) مەککەیە کە محمدی (ﷺ) لێ دەرکەوت.

وتراوە: (التين) لە ئایەتە پیرۆزەکەدا ئاماژەیە بۆ کێوی (تینا) لە تەنیشت دیمەشق. (تینا) چیایەکە لەنێوان حەلوان و هەمەدان. وتراوە: مەبەست لە (تین) لە ئایەتە پیرۆزەکەدا مزگەوتی یارانی ئەشکەوتە، یان: مزگەوتی نوحە کە لەسەر چیای جودییە، یان مزگەوتی (بيت المقدس).

هەندێك لە ڕاڤەکاران بۆ ئەوە چوون مەبەست لە (تین) لە ئایەتە پیرۆزەکەدا داری هەنجیرە کە ئادەم و حەوا لە بەهەشتدا بە گەڵاکانی خۆیان داپۆشی دوای ئەوەی لەو دارەیان خوارد کە خوای پەروەردگار لەسەریانی قەدەغە کردبوو. خوای گەورە بە نیاز و مەبەستی زاناترە.

(٤) خەرتەلە (الخردل)

خەرتەلە ڕووەکێکی وەرزییە و لە ناوچە ئاووهەوا مام ناوەندەکاندا دەڕوێت، گەڵاکانی هەمیشە سەوز و ئەستورن و بەجۆرێك قڵیشاون. دەکرێت گەڵاکانی بە نەرمونیانی و گەشاوەیی لێبکرێتەوە و وەك سەوزەکانی تر بخورێت. دیارترین جۆرەکانی خەرتەلە، خەرتەلەی ڕەشە کە لە تۆوە وردەکانیەوە دەردەهێنرێت. هەروەها لەتۆوەکانی خەرتەلەی سپی زەیتێکی تون دەردەهێنرێت و لە پیشەسازی سابوون دروستکردندا بەکاردێت، لەکۆندا بۆ ڕووناککردنەوە بەکارهاتووە.

خواردنی خەرتەلە بە مامناوەندی مەیلی خواردن باش دەکات و یارمەتی هەرسکردن دەدات و گازەکان لە ڕیخۆڵەکان وەدەردەنێت. خەڵك هاڕاوەی دەرهێنراو لە تۆو خەرتەلە بۆ ڕازاندنەوەی زەڵاتە بەکاردێنێت. خەرتەلە لە ئامادەکردنی سرکەدا بەکاردێت و وەك بەهاراتیش دەکرێت بە گۆشت و ماسییەوە.

خەرتەلە پێگەیەکی نایابی لە پزیشکی میللیدا هەیە، بۆ نەخۆشییەکانی سپڵ سوودمەندە... وتراوە: ئەگەر بخرێتە سەر سەرێك کە بە گوێزان

تاشرابێت سوودی پێدەگەیەنێت لە لەبیرچوونەوە و کەمبوونەوەی توانای لەبەرکردن. ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت لێڵی چاو ناهێڵێت.

خەرتەلە (الخردل) لە قورئانی پیرۆزدا

وشەی (خەردل) دوو جار لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە لە میانەی قسەکردن دەربارەی دادپەروەری ڕەها و زانستی فراوانی پەروەردگار، وەك دەفەرموێت: ﴿وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ﴾ الأنبياء/٤٧، واتە: ئێمە پێوەر و تەرازووەکانی دادپەروەری لە ڕۆژی قیامەتدا دادەنێین، جا هیچ کەس بەهیچ شێوەیەك ستەمی لێناکرێت، ئەگەر بەقەدەر تۆوە خەرتەلەیەك (کە زۆر بچووك و وردە، کارێکی چاك یان خراپی ئەنجامدابێت) دەیهێنینە مەیدان، جا ئەوەندە بەسە بۆ ئێمە کە ئاوا بە وردی حساب و لێپرسینەوە ئەنجام بدەین.

ئایەتە پیرۆزەکە دەربارەی دادپەروەری ڕەهای خوایی دەدوێت، دادپەروەری کردن لەنێوان بەندەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا، دیمەنێك لە دیمەنەکانی ڕۆژی قیامەتمان بۆ وێنا دەکات کە خوای پەروەردگار تەرازووەکانی دادپەروەری بۆ مرۆڤ دادەنێت و کەس ستەمی لێناکرێت ئەگەر هێندەی تۆوە خەرتەلەیەکیش بێت، کە بچوکترە لەوەی چاو بیبینێت و زۆر سوکیشە لەسەر تەرازوو، ئەم شتە سادەیەش لە ڕۆژی قیامەتدا بەجێ ناهێڵرێت و وننابێت... پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

یَـرَهُۥ﴾الزلزلة/٧-٨، واتـە: ئەوەی هێنـدەی سـەنگی گەردیلەیـەك خێـر و چـاکەی ئەنجامـدابێت دەیبینێتـەوە، ئـەوەش کـە هێنـدەی سـەنگی گەردیلەیەك شەڕ و خراپەی هەبێت دەیبینێتەوە.

لە گوزارشتێکی خوایی موعجیزەئاسادا قورئانی پـیرۆز وەسفی زانستی خوا و گشتگیری و توانا و دادپەروەریی دەکات. خوای پـەروەردگار لەسـەر زمانی لوقمانی دانا کە ئامۆژگاری کوڕەکەی دەکات، دەفـەرموێت: ﴿ يَـٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٖ فَتَكُن فِي صَخۡرَةٍ أَوۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَأۡتِ بِهَا ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ ﴾لقمان/١٦، واتـە: ئـەی کـوڕی ئـازیزم! بەڕاسـتی ئەگەر گوناهێك هێنـدەی تـۆو خەرتەلەیـەك (کـە زۆر وردە) هـەبێت و لـەناو بەردێکدا لە ئاسمانەکان یان لە زەویـدا حەشـار درابێـت، (لای خـوا شـاراوە نییە) و دەیهێنێتە مەیدان، چونکە بەڕاسـتی خـوا هـیچ شـتێکی لێ شـاراوە نییە و زۆریش بە ئاگایە.

ئایەتە پیرۆزەکە باسی تۆو خەرتەلەیەك دەکات لە بەردی پتەودا، تیایدا گیرە، دەرناکەوێت و کەس پێیناگـات، یـان ئـەو دەنکـە تـۆوە لـە ئاسمانـە فراوانەکاندایـە کـە تیایـدا گەلەسـتێرەیەکی گـەورە وەك خـاڵێکی بچـوك دەردەکەوێت، یان ئەو تۆوە لە زەویدا و لە خاکەکەیدا ونبووە و لای کـەس ئاشکرا نییە. ئـەو دەنکـە تـۆوە هەرچۆن بێـت و لەهـەر کـوێ بێـت خـوای گەورە دەزانێت و بە توانا و میهرەبانی خۆی شوێنی دەکەوێت.

(٥) هەنار (الرّمان)

داری هەنار بە خوارپسكانە لە خۆرئاوای ئاسیا و باكوری خۆرئاوای هیند دەڕوێـت، كـە خوارپسـكانە پێـدەگات ڕووەكێكـی گیاییـە، بـەلاّم كـە بەشێوەیەكی دەستكرد دەڕوێنرێت وەك دارێكی بچوك (دەوەن) پێدەگات، كە بەرزییەكەی دەگاتە چوار بۆ شەش مەتر.

هـەنار بەگشتی پایەیەكی دیاری لە پزیشـكی میللیـدا هەیـە، بەتایبـەت هـــەناری شـــیرین، بەســـوودە بـــۆ ئازارەكانی گـەدە و گورچیلە و سنگ و سكچـــــوونیش دەوەســـــتێنێت. هەناری ترش ئەگەر ئاوەكـــــــەی بخورێتەوە بەسوودە بۆ هەوكردنی گەدە و ڕشانەوە دەوەستێنێت، ئەگـەر دەنكەكانی بكوترێـت و بكرێـت بەسـەر برینـدا سارێژی دەكات، خۆئەگـەر بسوتێنرێت و ئەو كارەی پێبكرێت ئەوە باشترە.

هەنار (الرمان) لە قورئانی پیرۆزدا

لە قورئانی پیرۆزدا سێ جار باسی هەنار هاتووە، دوو جاریان ناسراوە بە (أل) (واتە بە موعەررەفی هاتووە)، ئەوەش لە میانەی بیرخستنەوەی خەڵكی بەو بەخششانەی لە دونیادا پێیان دراوە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾الأنعام/٩٩، واتە: ئەو خوایە زاتێكە لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت (دەفەرموێت): جا بەهۆیەوە چرۆ و چەكەرەی هەموو شتێكی پێدەردێنین و شینی دەكەین، ئینجا لاسكی سەوزی لێ پەیدا دەكەین. زنجیرە دانەی سەفتەكراوی لێ دروست دەكەین (وەك گوڵە گەنم و چەڵتوك و گەنمەشامی و...هتد) لە دارخورماش لەهەندێك لق و چڵەپۆپەی هێشووی خورما شۆڕدەبێتەوە، هەروەها باخی هەمەجۆری ڕەز و ترێ، زەیتون و هەناریش، هەیانە لە ڕواڵەتدا لەیەك دەچێت، هەشیانە لەیەك ناچێت، جا تەماشای بەرەكەی بكەن كاتێك بەردەگرێت، پێدەگات، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا (كە ئاماژەی تێدا كرا بۆتان) چەندین بەڵگە و نیشانەی تەواو هەن بۆ كەسانێك كە باوەڕ دەهێنن.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا

وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٖۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوۡمَ حَصَادِهِۦۖ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ﴾الأنعام/١٤١، واتـه: خـوا هـەر ئـەو زاتەیـە کـە باخـاتی بـەرزی لـق و پۆپـداری بـەرپاکردووە و باخـاتی نزمـی پـەرش و بڵاویشی بەدیهێناوە و دارخورما و بـەروبوومی جۆراوجـۆریش کـە شـێوە و قەبارە و ڕەنگ و تام و بۆنیان لە خواردنـدا جیایە، لـە زەیتـون و هـەناری لەیەکچوو، هەروەها لەیەکنەچوو، بخۆن لە بەروبوومەکەی کاتێك دەیگرێـت و ڕۆژی چـنین و دروێنـە مـافی (هـەژارانی) لێبـدەن و زیـادەڕەوی مەکـەن، چونکە خوا لەسنوور دەرچوان و زیادەڕەوانی خۆشناوێت.

لـەم دوو ئایەتـە پـیرۆزەدا تێبینـی دەکرێـت کـە خـوای پـەروەردگار جۆرگەلێکی ڕووەکی باسکردووە، هاوبەشـەکانیان بـریتین لـە: دارخورمـا و زەیتـون و هـەنارە، لـە هـەردوو ئایەتەکەشـدا هـەنار لـەپێش زەیتونـەوە هاتووە.

لە دوو ئایەتە پیرۆزەکەوە دەردەکەوێت کە مەبەستی بـەدیهێنانی ئـەم ڕووەکانە لەلایەن پەروەردگارەوە سوود لێوەرگرتنیانـە لەلایـەن مرۆڤـەوە، بەر لەوەش بۆ تەماشاکردن و دیتنی توانای بەدیهێنـەرە لەگـەڵ بەخشـینی بێسنووری ئەو زاتە.

لە قورئانی پیرۆزدا یەکجار وشەی هەنار (رمـان) هـاتووە بـەبێ ئـامرازی ناسین (أداة التعريف)، ئەوەش لە میانەی مژدەدانی پەروەردگارە بە بەندە دڵسۆزەکانی بە هەندێك لەو بەخششانەی لە بەهەشتدا بۆیان ئامادە کراوە. پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدۡهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيۡنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَٰكِهَةٞ وَنَخۡلٞ وَرُمَّانٞ ﴿٦٨﴾

﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾الرحمن/٦٢-٦٩، واتە: جگە لەو دوو بەهەشتە، دوو بەهەشتی تریش ئامادەیە بۆ ئەوانەی پلە و پایەیان وا لەخوار خاوەنانی دوو بەهەشتی ناوبراوەوە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن. (ئەو بەهەشتانەش) ئەوەندە سەوز دەنوێنن مەیلە و ڕەش دەچنەوە لە جوانی و تۆخیدا. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن. دوو سەرچاوەی هەڵقوڵاویان تێدایە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن. داری میوە و دارخورما و هەناریان تێدایە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن.

لەو ئایەتە پیرۆزانەوە دەردەكەوێت كە هەنار یەكێكە لەو بەخششانەی خوای گەورە لە بەهەشتدا بۆ بەندە باوەڕدارەكانی ئامادە كردووە.

خوێنەری وردەكار لە قورئانی پیرۆز لە فەرموودەی پەروەردگارەوە ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٞ وَنَخۡلٞ وَرُمَّانٞ﴾ تێبینی دەكات كە خوای گەورە باسی میوەی كردووە ئینجا باسی دارخورما و هەنار... لێرەدا هەندێك لە ڕاڤەكاران پرسیار دەكەن: ئایا هەنار و خورما میوەن یان نا؟ هەندێكیان وتویانە: هەنار و خورما میوە نین وەك لە ئایەتەكەوە وەردەگیرێت. لای "أبي حنيفة" هەنار و خورما میوە نین. هەندێكی تریان وتویانە: خورما و هەنار میوەن. ڕەنگە بوترێت: ئەگەر ئەوانیش هەر میوەن ئیتر بۆچی لە ئایەتەكەدا میوە جیاكراوەتەوە لە خورما و هەنار؟! لەم بارەیەوە "الفراء" دەڵێت: ئەمە وەك ئەو فەرموودەیەی پەروەردگارە كە دەفەرموێت:

﴿حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾البقرة/٢٣٨،
واتە: کەمتەرخەمی مەکەن و پارێزگاری لە ئەنجامدانی نوێژەکاندا بکەن، بەتایبەتی نوێژی ناوەند (کە نوێژی عەسرە) هەمیشە و بەردەوامیش فەرمانەکان بۆ خوا ئەنجام بدەن، بەگەردن کەچییەوە.

لە ئایەتەکەدا خوای پەروەردگار فەرمانی پارێزگاریکردنی سەرجەم نوێژەکانی داوە، لەپاشان دەگەڕێتەوە بۆ (وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ) وەك جەخت لەسەر کردنەوەی. بەهەمان شێوە دووبارە باسی خورما و هەنار کراوەتەوە وەك هاندانێکی بەهەشتییەکان. ئیتر خوای گەورە زاناترە.

(٦) ڕێحانە (الريحان)

هەر لە کۆنەوە ڕێحانە ناسراوە، لەلای پێشینەکانی یۆنان بەهایەکی زۆری هەبووە و لە ئاهەنگەکانیاندا بەکاریانهێناوە، تا هەنووکە لقەکانی ڕێحانە لە هەندێك ولاَتدا بۆ ڕازاندنەوەی گۆڕی مردووەکانیان بەکاریدێنن، بەڵکو هەندێجار گەڵا وشکەکانیان لەگەڵ مردوودا خستووەتە گۆڕەوە.

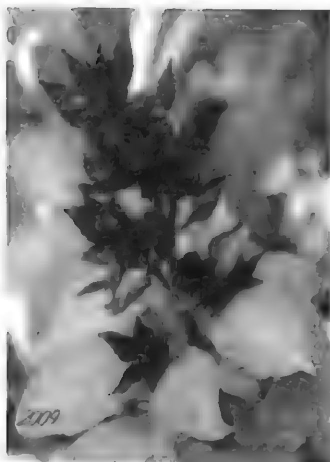
ڕێحانە گیایەکی تەمەن درێژە (زیاتر لە ٢ ساڵ). بەرگەی جۆری جیاوازی خاك دەگرێت ، هەروەها بەرگەی وشکی و بێئاویش دەگرێت.

ڕێحانە لەو ڕووەکانەیە کە هەمیشە سەوزە، درێژی قەدەکەی دەگاتە (٣٠ سانتیمەتر)، ئەگەرچی جۆرێك لە ڕێحانە هەیە وەك دەوەن گەشەدەکات و درێژیی دەگاتە زیاد لە دوو مەتر. گەڵاکانی بریقەدار و سەوزێکی تۆخە، گوڵەکانی سپی و بۆنخۆشن.

گەلاكانی ڕێحانە لە شۆربا و زەلاتە و لێنانی گۆشتەكاندا بەكاردێت · هەروەها گوڵ و بەرە دەوڵەمەندەكانی بە زەیت لە پیشەسازی بۆن و دەرماندا و ڕەگەكانی لە پێستە خۆشكردندا بەكاردێت.

لەڕووی پزیشكییەوە گیراوەی ڕێحانە وەستێنەری خوێنبەربوونە، ئەندامە لاوازەكان و جومگەكانیش بەهێز دەكات، سوودمەندە بۆسكچوون و دڵەكوتێ و میزهێنیشە.

ڕێحانە (الريحان) لە قورئانی پیرۆزدا

لە سەرەتادا دەبێت ئاماژە بەوە بدەین كە ڕێحانە وەك ناوێك بەو ڕووەكانە دەوترێت كە بۆنی خۆشیان هەیە، ڕەنگە مەبەست پێی ڕۆزیش بێت، عەرەب دەڵێت: (خرجنا نطلب رِيحان الله) واتە چووینە دەرەوە بەدووی ڕۆزیی خوادا.

لە قورئانی پیرۆزدا دوو جار باسی ڕێحانە كراوە لەمیانەی باسكردنی هەندێك بەخششی خوا لەسەر بەندەكانی، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَٱلنَّخْلُ ذَاتُ ٱلْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلْحَبُّ ذُو ٱلْعَصْفِ وَٱلرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾الرحمن/١٠-١٣، واتە: زەوی بۆ خەڵك ڕاخستووە و باری هێناوە، چەندین جۆر میوەی تێدا دێتەبەر، هەروەها خورمای خاوەن دەفری گوڵدانی بۆ فەراهەم هێناون، چەندین جۆر دانەوێڵەی خاوەن كا و پەل و

پۆدار و بۆنخۆشی بەرهەم هێناوە، جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕوا ناكەن، كامەی پەسەند ناكەن.

لە ئایەتە پیرۆزەكانەوە دەردەكەوێت كە لە مەزنترین بەخششەكانی خوای پەروەردگار لەسەر خەڵك ئەوەیە ڕێحانەی بۆ بەدیهێناون.

جاری دووەم لە سورەتی (الواقعة)دا هاتووە، كاتێك دەفەرموێت:
﴿فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ﴾الواقعة/٨٣-٨٩، واتە: باشە! ئێوە بۆ بیرناكەنەوە، ڕۆژێك دێت كە: ڕۆحتان دەگاتە گەرووتان، ئێوەش بەدەوری ئەو كەسەدا بێ دەسەلاَتانە تەماشا دەكەن و سەرنج دەدەن، لەكاتێكدا كە ئێمە لە ئێوە نزیكترین لێی، بەلاَم ئێوە نامانبینن. خۆئەگەر ئێوە زیندوو ناكرێنەوە و پاداشت نادرێنەوە، ئەو ڕۆحەتان دەگێڕایەوە ئەگەر ڕاست دەكەن و دەسەلاَتتان هەیە. جا ئەگەر ئەو كەسەی لە سەرەمەرگدایە لە نزیكان و خۆشەویستانی ئێمە بێت. ئەوە ئیتر خۆشی و كامەرانی و ئاسوودەیی بەهەشتی پڕ لە ناز و نیعمەت چاوەڕێیەتی.

لەڕاستیدا ئەم ئایەتە پیرۆزانە بەڵگەن لەسەر ئەوە كە ئەم قورئانە لە بەدیهێنەری زاناوەیە، چونكە كێ لەئێمە دەتوانێت هەواڵمان دەربارەی حاڵی ئەو كەسە بداتێ كە لە سەرەمەرگدایە؟! كەس نییە ئەو حاڵەتەی ئەزموون كرد بێت، چونكە بەرگەی تاقیكردنەوەكە ناگرێت، كێ دەتوانێت ئەو ساتەمان بۆ شرۆڤە بكات جگە لە بەدیهێنەری مەزن كە زیندووە و هەرگیز نامرێت؟!

ئایەتەکان دەریدەخەن مژدەیەکی باشە بۆ باوەڕدار لەکاتی مردنیدا کە فریشتەکە بە (ریحان) مژدەی پێبدات.

(٧) ژەقنەبوت (الزقوم)

کتێبەکانی تەفسیر دەڵێن: (الزقوم) دەستەواژەیەکی داڕێژراوە لە (تزقّم)ەوە کە بریتییە لە (بەناڕەحەت قوتدان)، ئەوەش بەهۆی ناخۆشی خواردنیەوە لەبەر ناشیرینی دیمەن و بۆنی.

شایانی ئامارژە پێکردنە جیاوازی لەنێوان ڕاڤەکاراندا هەیە لەسەر ماهیەتی داری ژەقنەبوت، بەمانای ئەوە کە ئایا داری دونیایە یان نا؟ هەندێك لە ڕاڤەکاران دەڵێن: داری ژەقنەبوت داری دونیایە. هەندێکیان بۆ ئەوە دەچن کە دارێکی گەڵا بچوکی تاڵە. هەندێکیان وتویانە: ژەقنەبوت هەموو ڕووەکێکی کوشندەیە، هیچ جۆرێکیان دیاری نەکردووە. هەندێك لە ڕاڤەکارانیش دەڵێن: ژەقنەبوت داری دونیا نییە، هاوشێوەیشی نییە.

ژەقنەبوت (الزقوم) لە قورئانی پیرۆزدا

داری ژەقنەبوت لـە قورئانـدا (بـە نـاو) سـێ جـار هـاتووە، پـەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ (٦٢) إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ (٦٣) إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ (٦٤) طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ (٦٥) فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾الصافات/٦٢-٦٦، واتـە: ئایا ئـەو بەهەشت و نـاز و نیعمەتـە چاکە یـان داری ژەقنـەبووت؟ ئێمـە کردوومانـە بەهۆی ناخۆشی و ئازار بـۆ ستـەمکاران. بێگومـان ئـەوە دارێکـە لـە نـاخی دۆزەخدایـە و لـەوێوە (لـق و پۆپـەکانی) بەهــەموو بەشــەکانی دۆزەخـدا بڵاوکراوەتەوە. بەروبوومەکەی دەڵێی سەری شەیتانەکانە (لـە ناشـیرینی و بێتامیدا). دۆزەخییەکان بە ناچاری لێی دەخۆن، سکیانی لێ پڕدەکەن.

ئایەتە پیرۆزەکـان وەسفی دارێك دەکـەن کـە لـە دۆزەخـدا پێدەگات، بەروبوومەکەی وەك سەری شەیتانەکانە.

با تـەماشای ئـەم وێنە ناشیرینە بکەین، بـەروبوومی دارەکـە وەك سـەری شـەیتانە، ئـەمـەش بـۆ دەرخستنی زۆر ناشـیرینی دیمەنەکەیـەتی. جـا کـە بـەروبوومی داری ژەقنـەبووت وەك سـەری شـەیتان بێـت، ئیـدی پرسـیار دەربارەی تامەکەی و ئەو کاریگەرییانەی مەکە کە لە هەناوی ئـەو کەسـەدا کـە دەیخـوات دروسـتی دەکـات. زانایـان دەڵـێن: خـوای گـەورە داری ژەقنەبووتی لە دۆزەخدا بـەدیهێناوە، کاتێـك دۆزەخییـەکان برسییان بـوو پەنای بـۆ دەبـەن، هـەر کـە لێـی دەخۆن وەك زەیتـی قرچاو لـە سـکیاندا دەکوڵێت. هەنـدێك لـە زانایـان لـە ڕاڤـەی ئـەم ئایەتـەی پـەروەردگاردا کـە دەفەرموێت: ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ﴾ دەڵێن: دارێك لە یەمـەن هەیـە

بەناوی سەری شەیتانەكانەوە، هەندێكیان وتویانە: سەری شەیتانەكان پۆلێكی مارەكانە.

قورئانی پیرۆز خۆراكی بێباوەڕانی نكوڵیكار لە هەق و ڕاستی لە دۆزەخدا بە ترسێنەر و ناشیرین وەسف دەكات، خۆراكیان وەك شلەی زەیتی قرچاوە، یان وەك كانزای تواوەیە، هەر كە دەگاتە ڕیخۆڵەكانیان دەیسووتێنێت و دایدەڕزێنێت. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت:

﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلْمُهْلِ يَغْلِى فِى ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْىِ ٱلْحَمِيمِ﴾ الدخان/٤٣-٤٦، واتە: بەڕاستی داری ژەقنەبووت، بەروبوومەكەی خۆراكی تاوانبارانە. هەروەك كانزای تواوە لەناو ورگ و ڕیخۆڵەكاندا دەكوڵێت. وەك كوڵانی ئاوی یەكجار گەرم.

یان پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْءَاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَءَاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ﴾

الواقعة/٤٩-٥٥، واتە: (ئەی پێغەمبەر (ﷺ)) پێیان بڵێ: بێگومان پێشینان و پاشینان هەر هەموویان، كۆدەكرێنەوە و بەرەو مەیدانی ڕۆژی دیاریكراو ڕاپێچ دەكرێن. پاشان بێگومان ئێوە ئەی گومڕا و بێباوەڕان، ئەی ئەوانەی كە بڕواتان بە ڕاستییەكان نییە لە بەروبوومی داری ژەقنەبووت دەخۆن. سكتانی لێ پڕدەكەن. ئینجا ئاوی لەكوڵیشی بەسەردا دەكەن. هەروەكو ئەو حوشترانەی بەهۆی نەخۆشییەكی تایبەتییەوە تێرئاو نابن.

پێدەچێت هەر ئەوە بێت کە ئەم ئایەتە پیرۆزانەش ئاماژەی پێدەدەن: ﴿وَذَرۡنِي وَٱلۡمُكَذِّبِينَ أُوْلِي ٱلنَّعۡمَةِ وَمَهِّلۡهُمۡ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيۡنَآ أَنكَالٗا وَجَحِيمٗا ﴿١٢﴾ وَطَعَامٗا ذَا غُصَّةٖ وَعَذَابًا أَلِيمٗا﴾المزمـل/١١-١٣، واتـە: وازبهێنـە لـە مـن و لـەو خاوەن ناز و نیعمەتانەی ئایینی من بە درۆ دەزانن، تـۆ کـەمێك مۆڵـەتیان بـدە. بەڕاسـتی ئێمـە کـۆت و زنجیر و دۆزەخمـان ئامـادەکردووە (بـۆ ئـەو جۆرە تاوانبارانە). هەروەها خۆراکێـك کـە لـە گـەروو دەگیرێـت، سـەرەڕای سزای بەئێش و ئازار.

وتراوە: مەبەست لە ﴿وَطَعَامٗا ذَا غُصَّةٖ﴾ بریتییە لە داری ژەقنـەبووت کـە لەبینی ئەو بێباوەڕانە دەگیرێت کە دەرخواردیان دەدرێت، یان دڕکێکـە لـە گەروویان دەگیرێت و دەچێتە خوارەوە و نایەتە دەرەوە.

داری ژەقنەبووت لە قورئاندا بۆ ڕوونکردنەوەی بارودۆخی بێباوەڕانە لـە ڕۆژی دواییدا. لەڕاسـتیدا هـەر دەستەواژەیەك کـە وشـەی (الزقـوم)ی تێـدا هاتووە ناڕەحەتترین و قورسترین ژیان وێنەدەکێشێت، بەرەکەی قێزەونە و خۆراکی خۆی لە ئاگری دۆزەخەوە وەرگرتووە. ژەقنـەبووت خـۆراك نییـە، بەڵکو بێباوەڕ لە ئاگری دۆزەخدا بە زیندوویی دەهێڵێتەوە تاکو ئازارەکانی بەردەوام بن و ژیانی بریتی بێت لەتاڵی و ناخۆشی هەمیشەیی.

لە سۆز و بەزەیی پێغەمبەر (ﷺ) بەرامبەر نەتەوەکەی ئەوەیـە کـە لـە تاوانکاری ئاگاداریـان دەکاتـەوە تـاکو سـەرەنجامیان خـواردنی ژەقنـەبوت نەبێت. پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿بەڕاسـتی لـەخوا بترسـن و پارێزکـار بن، ئەگـەر تـەنها یـەك دڵـۆپ ژەقنـەبووت خرایـە نـاو دەریاکـانی دونیـاوە، ژیانیـان لێ تێکـدەدات، ئـیتر حـاڵی کەسـێك چـۆن دەبێـت ئەگـەر بـووە خواردنی؟﴾

(٨) زەنجەفیل (الزنجبيل)

ئەو زەنجەفیلەی دەیناسین و وەك خواردنەوە بەکاریدێنین قەدی زەمینی (السوق الأرضية)ی ڕووەکێکی (گیایی)یە کە درێژییەکەی لە مەتر و نیوێك زیاتر نییە. زەنجەفیل پێویستی بە پلەی گەرمی بەرزە.

دەوترێت ناوی زەنجەفیل لە بنەڕەتدا (فارسی)یە. زەنجەفیل چەند جۆرێکی هەیە بەناوبانگترینیان زەنجەفیلی سوورە، کە ڕووەکێکی گیایی گوڵ سوورە، نیشتمانەکەی مالیزیایە، بۆ جوانکاری و بەکارهێنانی پزیشکی دەڕوێنرێت، بەڵام زەنجەفیلی سروشتی هیچ پەیوەندییەکی بە زەنجەفیلی ڕاستەقینەوە نییە، کە ڕووەکێکی کورتی (گیایی)یە، گەڵاکانی لەشێوەی دڵدان، گوڵەکانیشی ڕەنگیان وەنەوشەیی مەیلە و قاوەیین.

زەنجەفیل وەك جۆرێکی بەهارات بەکاردێت و بۆنێکی تیژی هەیە، لە دروستکردنی ناندا بەکاردێت، بۆ خواردنەوەکان سەربار دەکرێت بۆئەوەی تامێکی خۆشی هەبێت. زەنجەفیل پایەیەکی دیار و ناسراوی لە پزیشکی میللیدا هەیە، دەچێتە نێو زۆرێك لە ڕەچەتە میللییەکانەوە کە زۆر لە گەلان بەکاریدێنن.

زەنجەفیل (الزنجبيل) لە قورئانی پیرۆزدا

ناوی زەنجەفیل لە قورئانی پیرۆزدا تەنها یەك جار هاتووە لە میانەی وەسفی پەروەردگاردا بۆ یەکێك لەو بەخششانەی بۆ بەندە چاك و گوێڕایەڵەکانی ئامادەکردووە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَوَقَىٰهُمُ ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ
ٱلۡيَوۡمِ وَلَقَّىٰهُمۡ نَضۡرَةٗ وَسُرُورٗا ﴿١١﴾ وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُواْ جَنَّةٗ وَحَرِيرٗا ﴿١٢﴾ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا

عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِآنِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴾الإنسـان/١١-١٧، واتـه: جـا خوای گەورەش لە شەڕ و ناخۆشی و نەهامەتی ئەو ڕۆژە پاراستنی و ڕووی گەش و شادمانی پێبەخشین. لە پاداشتی خۆگری و ئارامگرییاندا بەهەشت و ئاوریشمی پێبەخشـین. ئـەو بەختەوەرانـە لەسـەر کورسـی و قەنەفـە ڕازاوەکان شانیان داداوە، نـە گـەرمای خـۆر بێزاریـان دەکات، نـە کزەبا و سـەرما سـەغڵەتیان دەکـات. سـێبەری دارە جوانـەکان بەسـەر شـوێنە خۆشەکانیاندا سەری فروهێنا و لێکردنەوەی میوەکـانیش ئاسـانە و ملکەچ کراوە. هەروەها لە سوراحی زیودا شـەرابیان بـۆ دەگێـڕن و دەکرێتـە ئـەو کوپ و پەرداخانەوە کە لە شوشە و کریستاڵی تایبەت دروستکراون. هەموو دام و دەزگـــای خـــواردن و خواردنـەوەکان لـە شووشـەی زیـوی دروسـتکراون بەشـێوەیەکی جـوان و دڵـڕفێن. هـەروەها شـەرابێکی تریـان پێشـکەش دەکرێـت کـە ئاوێتەکـەی زەنجەفیلە.

ئایەتـە پیرۆزەکـان لـە تابلۆیـەکی گوزارشتکاردا هەندێك لەو بەخششانەی نـاو بەهەشـت ڕوون دەکەنـەوە کـە چـاوەڕێی باوەڕدارانـە. یـەکێك لـەو بەخششانە شەرابێکە ئاوێتەی زەنجەفیلە. هەندێك لە ڕاڤەکاران لە ڕاڤەی

فەرموودەی پەروەردگاردا: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا﴾ دەڵێن: واتە شەرابی بەهەشتیان بۆ تێکەڵی زەنجەفیل دەکرێت. ئەمەش ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت کە عەرەب حەزیان لە خواردنەوەیەکە زەنجەفیلی تێکەڵ کرا بێت، لەبەر بۆنخۆشی و ئەوەش کە هەرسکەری خۆراکە.

هەندێك لە ڕاڤەکاران، لەوانە "مجاهید"، وتوویانە: زەنجەفیل ناوی سەرچاوەیەکە لە بەهەشتدا تامی زەنجەفیلی هەیە".

لەوەی ڕابوورد دەردەکەوێت زەنجەفیل، کە لە قورئانی پیرۆزدا ناوی هاتووە، ڕەنگە ڕووەکە ناسراوەکە بێت، یان ناوی سەرچاوەیەك بێت لە بەهەشتدا... خوا زاناترە.

(٩) زەیتون (الزیتون)

لە هەزاران ساڵەوە زەیتون ناسراوە، ڕەنگە لەوکاتەوە کە مرۆڤ کشتوکاڵی کردووە ڕوێنرابێت. تەمەنی داری زەیتون لە زۆربەی دارە بەردارەکانی تر درێژترە. هەندێك لەو دارە زەیتونانەی لە ساڵی (١٤٠ن)دا ئیمپراتۆر "هادریان" ڕواندوونی هێشتا زیندوون، چەند دارێکی زەیتون لە فەلەستین هەن پێدەچێت تەمەنیان لە (٢٠٠٠ ساڵ) زیاتر بێت، هەروەها لە ئیسپانیا دارگەلێکی تێدایە هەزار ساڵیان بەسەردا تێپەڕیوە.

لەبنەڕەتدا زەیتون بۆ زەیتەکەی دەڕوێنرێت کە لە لێنانی خواردندا بەکاردێت. کشتیاری زەیتون بە نزیکەیی لە سەرجەم زەوییەکاندا سەرکەوتوو دەبێت مادام فشەڵ بن و بەئاسانی ئاویان پێدا ڕۆبچێت و زۆر

خوێداریش نەبن. بە چەند ڕێگایەك زەیتون دەڕوێنرێت، گرنگترینیان: تۆو ، براله و قەڵەم. دوو چەشنی بڵاوی زەیتون هەیە: یەکـەمیان بـەری گـەورەی هەیە کە بۆ سرکە باشە و ئەوی تـر بەرەکـەی بچوکە و برێکـی زۆر زەیتـی تێدایە.

زەیتی زەیتون بە کوتانی بەری تەواو پێگەیشتوو پوختـە دەکرێـت کـە ڕێژەی (٢٠-٣٠٪) زەیتی تێدایە، کرۆکی بەرەکەش لـە (٦٠-٨٠٪)ی زەیـت پێکدێت. زەیتی زەیتون جۆری هەیە: هەیە شیرینە و هەیـە تیـژە. ڕەنگـی زەیتەکەشـی زەردێکـی مەیلـە و سـەوزە، هەرهەمووشـی لـە ڕۆنێکـی نـاتێر پێکدێت.

زەیتون و زەیتەکەی بـەکارهێنانی پزیشـکی جۆراوجۆریـان هەیـە، وەك: بەکارهێنانی لە چارەسـەری ڕەقبـوونی خوێنبـەرەکان (تصلب الشراین) و سنگەکوژە و دابەزاندنی خوێنی بەرز و میزهێنیشە.

لێکۆڵینـــەوەکان جـــەخت دەکەنـــەوە کـــە دانیشـــتوانی ناوچـــەی دەریـــای ناوەڕاســـت کـەمتر ئەگـەری توشـبوونیان هەیـە بـە نەخۆشـییەکانی دڵ، ئەمـەش ئاکـامی بـەکارهێنانی زەیتـی زەیتونـە لـە زۆربـەی ژەمە خواردنەکانیاندا، هەروەها کەمتر ئەگەری توشبوونیان بە کـەمخوێنی هەیە.

زەیتون (الزیتون) لە قورئانی پیرۆزدا

قورئانی پیرۆز داری زەیتونی پیرۆز کردووە کاتێك لە ئایەتێکدا خوای گەورە نووری خۆی بە چرایەك چواندووە لە شووشەیەکدا کە سوتەمەنییەکەی زەیتی دارێکی پیرۆزە ئەویش زەیتونە. زەیتی ئەم دارە پیرۆزە لە پلەیەکی بەرزی پاکی و بێگەردی و خەستیدایە بەڕادەیەك وەك ئەوە وایە خۆی ڕۆشنایی بدات. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشۡكَوٰةٖ فِيهَا مِصۡبَاحٌۖ ٱلۡمِصۡبَاحُ فِي زُجَاجَةٍۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوۡكَبٞ دُرِّيّٞ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٖ مُّبَٰرَكَةٖ زَيۡتُونَةٖ لَّا شَرۡقِيَّةٖ وَلَا غَرۡبِيَّةٖ يَكَادُ زَيۡتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡهُ نَارٞۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٖۚ يَهۡدِي ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَٰلَ لِلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ﴾النور/٣٥، واتە: خوا نوور و ڕووناکی ئاسمانەکان و زەوییە، نموونەی نوور و ڕووناکییەکەی وەك تاقێك وایە چرایەکی تێدا بێت، چراکەش لەناو شووشەیەکدا بێت، شووشەکەش وەك هەسارەیەکی گەش و پرشنگدار وابێت و بە ڕۆنی داری پیرۆز و بەفەڕی زەیتون داگیرسا بێت، ڕووی نە لە ڕۆژهەڵات و نە لە ڕۆژئاوا بێت (لە شوێنێکدا بێت بەیانی و ئێوارە خۆر لێیبدات)، ڕۆنەکەشی (ئەوەندە پاك و بێگەردە) خەریکە خۆی دابگیرسێت و ڕووناکی بداتەوە، ئەگەر ئاگریش لێی نەدات، ئەو هیدایەت و ڕێنموونییە (کە قورئانە) ڕووناکییە لەسەر ڕووناکی، خوایش هیدایەتی ئەو کەسانە دەدات کە دەیەوێت و شایستەن بۆ لای نووری خۆی. خوا چەندەها نموونە دەهێنێتەوە بۆ خەڵکی، خوایش بە هەموو شتێك زانایە.

دەربارەی وتەی پەروەردگار: ﴿مَثَلُ نُورِهِۦ﴾ وتراوە: واتە ئەو نوورەی دەیخاتە نێو دڵی باوەڕدارەوە، وەك چرایەك وایە هۆیەكانی ڕۆشنكردنەوەی تێدا كۆبووبێتەوە. ڕاڤەكاران لە ڕاڤەی وتەی پەروەردگاردا: ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ وتوویانە: ئەم دارە لە بیاباندایە نە داری تر و نە شاخیش سێبەری بۆ ناكەن، هەر لە هەڵاتنیەوە لە بەیانیدا تا كاتی ئاوابوونی لە ئێوارەدا هیچ شتێك لە تیشكی خۆری دانابڕێت. هەموو دارێكی زەیتونیش بەم شێوەیە، زەیتەكەی بێگەردترین زەیتە. لەلایەكی ترەوە ئەو دارەی تەنها لە بەشێكی ڕۆژدا خۆر لێیدەدا زەیتەكەی بەوجۆرە نییە و ڕۆشناییەكەشی كز و لاوازە.

ڕای جیاوازی تر دەربارەی ئەو بەشەی ئایەتەكە هەیە كە دەفەرموێت: ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾، وتراوە: مانای وایە ئەو دارە لە وڵاتی شام دەڕوێت، كە نە خۆرهەڵاتی زەوییە نە خۆرئاوا، هەربۆیە وتراوە: باشترین زەیتون، زەیتونی وڵاتی شامە. هەندێك لە ڕاڤەكارانی تر دەڵێن: مەبەست لەو دارە یەكەمین دارە كە لەدوای تۆفانی نوح ڕواوە. یاخود دەڵێن: ئەو دارەی مەبەستی ئایەتەكەیە بەهیچ شێوەیەك لەسەر زەوی نییە، بەڵكو داری بەهەشتە، چونكە ئەگەر لە دونیادا بوایە ئەوا ڕووەو خۆرهەڵات یان ڕووەو خۆرئاوا دەبوو.

هەندێك لە ڕاڤەكاران ڕایەكی تریان هەیە، دەڵێن: مەبەست لە (مشكاة) سنگی محمدە(ﷺ)، شووشەكەش دڵیەتی، چراش ئەو ئاینەیە كە لەدڵیدایە. مەبەست لە وتەی پەروەردگاریش ﴿يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ﴾ واتە شوێنكەوتەی ڕێبازی ئیبراهیمە (سەلامی خوای لێبێت)، دارەكە

ئیبراهیمە پاشان وەسفی ئیبراهیمی کردووە بە وتەی ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ واتە وەك گاور و جولەکە ڕووەو خۆرئاوا یان ڕووەو خۆرهەلات نوێژی نەکردووە، بەلکو ڕووەو کەعبە نوێژی کردووە. ئیتر خوای گەورەش بە نیاز و مەبەستی خۆی زاناترە.

زانایان ڕوونیان کردووەتەوە کە ناوەڕۆکی ئایەتە پیرۆزەکە: ﴿يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ ئەوەیە وەها لە خەلك بکات وێنای تەواوێتی ڕووناکی و توندی چراکە بکەن، بەهێزترین ڕووناکی کە لە سەردەمی کۆندا خەلك ناسیبێتیان ڕووناکی زەیتی زەیتون بووە. ڕوونترین چرا لەلایان ئەوە بووە سوتەمەنییەکەی زەیتی زەیتون بووبێت کە لە لوتکەی چیاکان یان لە بیاباندا دەڕوێت و بەدرێژایی ڕۆژ خۆر لێیدەدات.

بۆ دلنیابوون لە ڕێزلێنانی قورئانی پیرۆز بۆ داری زەیتون، خوای گەورە لە سەرەتای سورەتی (التین)دا سوێندی پێدەخوات، وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ﴾التين/١، واتە: سوێند بە هەنجیر و زەیتون.

لە ڕاڤەی (الزيتون) ی ئایەتەکەدا وتراوە: ئەو زەیتونەیە کە دەگوشرێت، یان وتراوە: کێوی (تینا)یە لە (بيت المقدس). یان: ئاماژەیە بۆ ئەو لقە زەیتونەی کە کۆترەکە هێنایەوە کاتێك نوح (سەلامی خوای لێبێت) بەریدا بۆ زانینی حالەتی تۆفانەکە، دوای ئەوەی گەڕایەوە ئەو لقە دارەی پێبوو، ئیتر نوح زانی زەوی دەرکەوتووە و ڕووەکی لێ ڕواوە.

قورئانی پیرۆز جارێکی تر بەخششەکانی بەدیهێنەرمان وەیاد دێنێتەوە، لەو بەخششانەش ئەوەیە کە خوای پەروەردگار بارانمان بەسەردا دەبارێنێت و جۆرە جیاوازەکانی بەرهەمی کشتوکالیمان بۆ دەڕوێنێت، لەو

بەرهەمانەش زەیتون، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَيۡءٖ فَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهُ خَضِرٗا نُّخۡرِجُ مِنۡهُ حَبّٗا مُّتَرَاكِبٗا وَمِنَ ٱلنَّخۡلِ مِن طَلۡعِهَا قِنۡوَانٞ دَانِيَةٞ وَجَنَّٰتٖ مِّنۡ أَعۡنَابٖ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشۡتَبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٍۗ ٱنظُرُوٓاْ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَيَنۡعِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمۡ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٖ مَّعۡرُوشَٰتٖ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ وَٱلنَّخۡلَ وَٱلزَّرۡعَ مُخۡتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٖۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوۡمَ حَصَادِهِۦۖ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴾الأنعام/١٤١.

یان دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗۖ لَّكُم مِّنۡهُ شَرَابٞ وَمِنۡهُ شَجَرٞ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرۡعَ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلۡأَعۡنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

قورئانی پیرۆز خاوەن ئەقڵە دروستەکان و بەرچاو ڕوونەکان دەدوێنێت و داوایان لێدەکات تەماشا بکەن و بیر لە بەدیهێنانی خوا بکەنەوە، چونکە تەنها ئەوان توانای هەڵێنجانی ئەو ڕاستییەیان هەیە کە ئەم گەردوونە پەروەردگارێکی بێ هاوەڵی هەیە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَلۡيَنظُرِ ٱلۡإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبۡنَا ٱلۡمَآءَ صَبّٗا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقۡنَا ٱلۡأَرۡضَ شَقّٗا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا حَبّٗا ﴿٢٧﴾

وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾عبس/٢٤-٣٢.

قورئانی پیرۆز کێشانی وێنەی ئەو بەخششانە تەواودەکات کە لە دونیادا بە بەندەکانی بەخشیوە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ﴾المؤمنون/١٨-٢٠، واتە: هەر ئێمە لە ئاسمانەوە بە ئەندازە و نەخشەیەکی دیاریکراو بارانمان باراندووە و لە ناخی زەویدا جێگیرمان کردووە، بێگومان ئێمە بە چەندین شێوە دەتوانین ئەو ئاوە لەناوبەرین و ئەو سەرچاوانە وشك بکەین. ئێمە بەهۆی ئەو ئاوەوە چەندین باخی خورما و ڕەزمان بۆ ئێوە بەدیهێناوە، (لەو باخ و باخچانەدا) میوەی جۆراوجۆری زۆر و زەبەندەمان بۆ بەدیهێناون، لە هەندێکیان دەخۆن. دارێکیشمان بۆ ڕواندوون کە ڕۆن و چەوری لێ دەردەهێنرێت و ئامادەیە بۆ کەسانێك کە دەیخۆن.

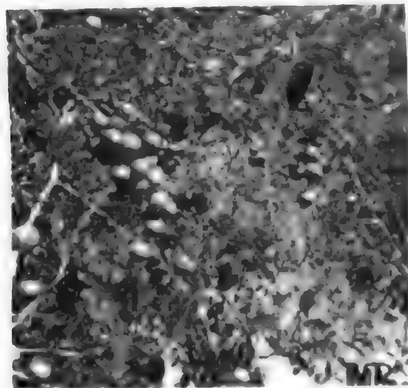
ڕاڤەکاران کۆکن لەسەر ئەوە کە داری مەبەست لە وتەی: ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ﴾ دار زەیتونە، وتوویانە: خوای گەورە تایبەتی کردووە بەوەی باسێکی زۆر گەورەی سوودەکانی کردووە، هەروەها وتوویانە: مەبەست لە وتەی پەروەردگار: ﴿تَنبُتُ بِالدُّهْنِ﴾ بریتییە لە زەیتی زەیتون، ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾یش کە لە ئایەتەکەدا هاتووە ئەو شاخەیە کە بانگی موسا پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) لێوەکرا.

لەوەی ڕابوورد دەتوانرێت بوترێت داری زەیتـون پایەیـەكی نایـابی لـە قورئانی پیرۆزدا پێدراوە، خوای پەروەردگار نوور و ڕۆشنایی خۆی بە داری پیرۆزی زەیتون چواندووە، لە زۆربەی باسەكانیشدا سوێندی پێخـواردووە. قورئانی پیرۆز دووپاتی كردووەتەوە یەكێك لە بەخششەكانی خـوای گـەورە لەسەر بەنـدەكانی ئەوەیە كـە لـە دونیـادا زەیتـونی بـۆ فەراهـەم هێنـاون، دارێكـی بەسـێبەرە، لێیـەوە ڕۆن و پێخۆرێـك بەرهـەم دێـت بـۆ ئەوانـەی دەیخۆن، لەگەڵ چەندین سوودی تریش.

(١٠) دارنەبك (السدر)

(سِدر) لە دارە بڵاو و باوەكانە لە سعودیە، بەرگەی وشكی و تینـوێتی و سوێری و جۆری جیاوازی زەوی دەگرێت. هەربۆیە بە مەبەسـتی جوانكـاری لە شەقام و گۆڕەپانەكاندا دەڕوێنرێت.

نەبك (نبق) بەری (السِدر)ە. لـە (تـاج العـروس)ی "زبیـدي" دا هـاتووە:

باشـترین نـەبك لـەزەوی عەرەبـدا ناسرابێت بزیتییـە لـە (نبـق الهجـر)، كە شیرین و بۆنخۆشترینیانە، دەم و پۆشـاكی ئـەو كەسـەی دەیخـوات بۆنخۆش دەكات، وەك ئەوەی عـەتر دەیكات.

نـەبك لـە پزیشـكی میللیـدا بەكارهێنانی زۆری هەیـە: بەسـوودە

بۆ سکچوونی زۆر، گەدە بەهێز دەکات، ئەگەر خرایە سەر ئەو ئەندامەی خوێنی لێ دەچۆڕێت خوێنەکە دەوەستێنێتەوە، بناغەی مووەکان پتەو دەکات، گەلاکەی بۆ ڕەبۆ و نەخۆشییەکانی سی بەسوودە.

دارنەبك (السدر) لە قورئانی پیرۆزدا

(السدر) لە قورئانی پیرۆزدا چوار جار لە سێ سورەتی جیادا ناوی هاتووە، ڕەنگە دیارترینیان لای باوەڕدار (سدرة المنتهی) بێت کە لە سورەتی (النجم)دا هاتووە، کاتێك پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمۡ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلۡهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنۡ هُوَ إِلَّا وَحۡيٞ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٖ فَٱسۡتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوۡسَيۡنِ أَوۡ أَدۡنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوۡحَىٰٓ إِلَىٰ عَبۡدِهِۦ مَآ أَوۡحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ ٱلۡفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴿١١﴾ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدۡ رَءَاهُ نَزۡلَةً أُخۡرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدۡرَةِ ٱلۡمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلۡمَأۡوَىٰٓ ﴿١٥﴾ إِذۡ يَغۡشَى ٱلسِّدۡرَةَ مَا يَغۡشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلۡبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدۡ رَأَىٰ مِنۡ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ﴾النجم/١-١٨، واتە: سوێند بە ئەستێرە کاتێك لە شوێنی خۆی دەترازێت و بەخێرایی بەردەبێتەوە و ئاوا دەبێت. هاوەڵ و هاوڕێی ئێوە محمد (ﷺ) گومڕا و سەرلێشێواو نەبووە، لەڕێگای ڕاست و ڕەوان نەترازاوە. قسە و گوفتاریشی (ئەوەی کە قورئانە) لە ئارەزووبازی و هەواو هەوەسەوە نییە. ئەمەی کە ڕایدەگەیەنێت تەنها نیگا و وەحی خواییە. جوبرەئیلی فریشتە خاوەنی هێز و توانایی زۆر، قورئانی فێرکردووە. ئەو جوبرەئیلەی کە خاوەنی بیر و هۆشێکی زۆر بەهێز و دیمەنێکی جوان بوو، ئینجا لەسەر شێوە ڕاستەقینەکەی خۆی وەستا.

لەکاتێکدا لـە ئاسـۆی هـەرە بـەرز و بڵنـدەوە سـەری هەڵـدابوو، ئاسـۆی پڕکردبوو. لەوەودوا تا دەهات نزیك دەبووەوە و سەرەنجام هاتە خـوارەوە بۆلای پێغەمبەر (ﷺ). ئەوەندە لێی نزیك بووەوە نێوانیان بەئەندازەی دوو کەوان یان کەمتریش بوو. ئینجا خوا لەڕێگای ئـەوەوە، نیگـای بـۆ بەنـدەی خۆی کرد، ئای چ نیگایەك بوو! ئەوسا ئەوەی کە بە چـاوی سـەری بینـی، لە ناخ و دەروونیەوە بڕوای پێی هەبوو، ناخ و دەروونی ڕاستییەکانی بەدرۆ نەدەزانی. جا ئایا ڕاستە؟ ئێوە مشتومڕی لەگەڵدا دەکەن لەسەر شتێك کە ئـەو دڵنیایـە لـە بینینـی؟ سـوێند بـەخوا بێگومـان جـارێکی تـریش لـە دابەزینێکی تردا جوبرەئیلی بینیوە. لەکاتێکدا لە (سـدرة المنتهـی)دا بـوو. لەوێدا بەهەشتی (مأوی) هەیە بە واتای لانە و جێگای حەوانەوە. کاتێك ئەو (سدرة)ی داپۆشی مەگەر هەر خوا خۆی بزانێت کێن و چین و کاریان چییە. جا بینینی ئەو بەدیهێنراوانە لەو شەوەدا وەنەبێت چاوبەست لـە پێغەمبـەر (ﷺ) کرابێت و چاوی لێ لادابێت. بێگومان پێغەمبـەر (ﷺ) لەوشەوەدا لـە بەڵگـە و نیشـانە و مـوعجیزە گـەورەکانی پـەروەردگاری بینیـوە، بەچـاوی سەری، بە هەموو هەستی.

زانایان دەڵێن: (سدرة المنتهی) دارێکی زۆر مەزنە لە ئاسمانی حەوتەم و لەلای ڕاستی عەرشـەوەیە، لـە ژێریـەوە ڕووبارەکـان هەڵـدەقوڵێن و لەوێـدا بەهەشتی (مأوی)ی لێیە. زانایان ڕای جیاوازیان هەیـە لـە هۆکـاری ناونـانی ئـەو دارە بـە (سـدرة المنتهـی)، وتـراوە: لەوێـدا زانسـتی هـەموو دونیـا کۆتاییدێت، تەنها خوای گەورە دەزانێت چی لەپشتیەوە هەیـە. وتـراوە: وا ناونراوە، چـونکە هـەر فـەرمانێکی خـوایی دابـەزێت لەوێـدا وەردەگیرێـت و فریشتەی سەروو بۆ خوارەوە تێناپـەڕێت و فریشـتەی خـواروو بـۆ سـەرەوە

تێناپەڕێت. دەڵێن: وا ناونراوە، چونکە لە گەشتی ئیسرا و میعراجدا لەوێدا هاوڕێیەتی جوبرائیل بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) کۆتایی هاتووە.

لە سۆز و میهرەبانی خوای گەورە بە بەندەکانی ئەوەیە کە لە قورئانەکەیدا چەندین چیرۆکی نەتەوەکانی پێشووی بۆ باسکردووین. سەرەنجامی ئەوانەیان چی بوون کە بێباوەڕ بوون؟ با پەند و ئامۆژگاری لە ڕووداوی ئەوانە وەربگرین. چیرۆکی (سبأ) یەکێکە لەوانە کە لەسورەتی (سبأ)دا باسکراوە: ﴿لَقَدۡ كَانَ لِسَبَإٖ فِي مَسۡكَنِهِمۡ ءَايَةٞۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٖ وَشِمَالٖۖ كُلُواْ مِن رِّزۡقِ رَبِّكُمۡ وَٱشۡكُرُواْ لَهُۥۚ بَلۡدَةٞ طَيِّبَةٞ وَرَبٌّ غَفُورٞ ﴿١٥﴾ فَأَعۡرَضُواْ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ وَبَدَّلۡنَٰهُم بِجَنَّتَيۡهِمۡ جَنَّتَيۡنِ ذَوَاتَيۡ أُكُلٍ خَمۡطٖ وَأَثۡلٖ وَشَيۡءٖ مِّن سِدۡرٖ قَلِيلٖ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِمَا كَفَرُواْۖ وَهَلۡ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلۡكَفُورَ﴾ سبأ/١٥-١٧.

ئایەتە پیرۆزەکان ئاشکرایان کردووە کە خوای پەروەردگار دوو باخەکە و دیمەنە جوانەکان و سێبەر و ڕووبارە ڕۆیشتووەکان کە بە (سبأ)ی بەخشیبوو گۆڕی، هەموو ئەوانەی گۆڕی بە چەند دارێکی بەروبوم تاڵ و داری بێبەری وەك دارگەزۆ و دارنەبك (سِدر)، دارنەبك (سِدر) باشترینیان بوو، وەك زیادکردنی سزایان خوای گەورە ئەو (سِدر)ە باشەی کەم کردەوە، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَبَدَّلۡنَٰهُم بِجَنَّتَيۡهِمۡ جَنَّتَيۡنِ ذَوَاتَيۡ أُكُلٍ خَمۡطٖ وَأَثۡلٖ وَشَيۡءٖ مِّن سِدۡرٖ قَلِيلٖ﴾.

قورئانی پیرۆز بۆ بەهەشتمان دەبات، تاکو هەندێك لەو بەخششانەمان پێشان بدات کە پەروەردگار بۆ بەندە دڵسۆزەکانی ئامادەکردووە، لە سورەتی (الواقعة)دا هاتووە: ﴿وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدۡرٖ

مَّخۡضُودٖ ﴿٢٨﴾ وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ﴿٢٩﴾ وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ
﴿٣٢﴾ لَّا مَقۡطُوعَةٖ وَلَا مَمۡنُوعَةٖ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءٗ ﴿٣٥﴾ فَجَعَلۡنَٰهُنَّ
أَبۡكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتۡرَابٗا ﴿٣٧﴾ لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ﴾الواقعة/٢٧-٣٨، واتە: دەستەی ڕاستەکانیش، جا چوزانی کە ئەوانیش لە چ خۆشییەکدان. لەژێر سێبەری (سدر)ی بێدڕکدان. هەروەها ڕووەکی مۆزیش کە بەرهەمەکانی چین چین لەسەریەکن. لەژێر سێبەری دوور و درێژدان لەو باخە خۆشانەدا. تاڤگەی جوان و حەوز و فوارەی ڕازاوەی تێدایە. میوەی زۆر و هەمەچەشنیش. نە بەروبومی تەواو دە بێت، نە قەدەغەکراویشە. هەروەها ڕاخەری بەرز و بڵندی لێیە. ئەو حۆریانەمان بەتایبەت بۆ دروستکردوون. کردومانن بە حۆریانی هەمیشە کیژ. هاوسەرەکانیان زۆر خۆشدەوێت و هەموویان هاوتەمەنن. ئەمانە هەمووی بۆ دەستەی ڕاستەکانن (ئەوانەی نامەی کردەوەکانیان درایە دەستی ڕاستیان).

لەم ئایەتە پیرۆزانەوە دەردەکەوێت یەکێك لە بەخششەکانی بەهەشت داری (سدر) ی بێدڕکە. ڕاڤەکارانی قورئان ڕای جیاوازیان لەسەر ﴿فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ﴾ هەیە، وتوویانە: ئەوەیە کە دڕکی نییە، یان وتراوە: (سدر)ی دونیا دڕکی نییە، بەڵام (سدر) ی بەهەشت دڕکەکەی نەهێڵراوە.

لەوەی ڕابوورد دەتوانرێت بوترێت قورئانی پیرۆز چوار جار و لە سێ سورەتدا باسی (سدر)ی کردووە. دوو جار بە تاك (سدرة- السدرة) و دوو جاریش بە کۆ (سدر). سێ جاریان واتە (سدر)ی بەهەشت و چوارەمیش (سدر)ی سەر زەوییە کە لە چیرۆکی (سبأ)دا هاتووە.

(١١) مۆز (الطلح)

(طلح) ناوی عەرەبیی مۆزە -بەپێی زۆرینەی ڕایەكان-، وشەی (مۆز)یش لە وشەی هیندی (موز)ـەوە وەرگیراوە. كەسانی پێشین بە مۆزیان وتووە (خواردنی فەیلەسوفەكان)، چونكە خواردنێكی سەرەكی زانا و فەیلەسوفەكانی هیند بووە و یارمەتی داون بۆ بیركردنەوە و ڕامان. هەر لە سەردەمێكی كۆنەوە مرۆڤ خاسیەتەكانی مۆزی ئاشكراكردووە، لە بەڵگەنامەیەكدا كە مێژووەكەی بۆ (٣٠٢سالّ)ی پێش زاین دەگەڕێتەوە قسە لەسەر بەروبوومی ئاڵتونی و خاسیەتە خۆراكییەكانی هەیە. گێڕراوەتەوە كە مۆز لای ئاشوورییەكان پەسەند بووە بەر لە (١١٠٠سالّ) لە لەدایكبوونی مەسیحەوە.

مۆز لای هەموو نەتەوە و گەلەكان ناسراوە، بە تەنها گەلانی ئەمریكا و كەنەدا نزیكەی (٣/١)ی بەروبوومی جیهان بەكاردەهێنن، ساڵانە هەر تاكێك (١٠كگم) دەخوات، ڕەنگە ئەم بەكارهێنانە كەم بێت ئەگەر بەراورد بكرێت بە دانیشتوانی دەوڵەتی ئیمارات، كەتێكڕای بەكارهێنانی مۆزی هاوردە لەلایەن هەر تاكێكەوە دەگاتە (٤١ كیلۆگرام).

مۆز لەو میوانەیە كە بەدرێژایی ساڵ دەیبینین، چونكە لە وەرزە جیاوازەكانی ساڵدا گەشەدەكات، بەڵام لە زستان و بەهاردا داواكاری و قەبوڵكردن لەسەری زۆرە. بەری مۆز نزیكەی (٧٠-٧٥٪) ی ئاوە، ڕێژەی مادده كاربۆهێدراتەكان لە بەری پێگەیشتوودا دەگاتە (٢٤٪) و ڕێژەی

مادده پرۆتینییەکان دەگاتە (١-٢٪)، بەڵام ڕێژەی مادده چەورییەکان و ڕیشاڵەکان زۆر کەمە. مۆز کۆلیسترۆڵی تێدا نییە. لە هەمانکاتدا ڕێژەیەکی بـــەرزی کالیســـیۆم و ڤیتامینـــەکانی (G،B،A) لـــەخۆدەگرێت لەگـــەڵ ماددەکانی ئاسن و مەنگەنیز و فۆسفۆڕ و زینك.

تەنها سوود لە مۆز وەرناگیرێت، بەڵکو گەڵای هەندێك لە جۆرەکانی مۆز بەکاردێت بۆ دروستکردنی سەربانی خانووەکان و دروستکردنی جانتا و سەبەتە و حەسیر.

مـۆز پایەیـەکی دیـاری هەیـە لـە پزیشـکی میللیـدا. "إبـن سـینا" لـە (القانون)دا وەسفی مۆزی کـردووە و تـوویـەتی: "مـۆز ژیێنـەر و نـەرمکارە، بەسوودە بۆ سوتانی قوڕگ و سـنگ، مـەنی زیاددەکـات. ئامۆژگـاری دراوە بەپێدانی مۆز بـە منـاڵان لەگـەڵ شـیردا، هـەروەها بەوانـەی کـەم خـوێنی و لاوازی گشتیان هەیە و بە دووگیان و شـیردەرەکانیش. مـۆز چارەسـەرێکی دڵنیایە بۆ سیسی و لاوازی، بەسوودە بۆ کاری گورچیلە و کۆئەندامی میـز، هـەروەها زاکـیرە چـالاك دەکـات. بەگشـتی مـۆز بـە دابەزێنـەری پەسـتانی بەرزی خوێن دادەنرێت، لە خواردنە پەسەند و ڕێپێدراوەکانـە بـۆ نەخۆشـی بەرزە پەستانی خوێن.

خواردنی مۆز لەگەڵ پەنیر بە چارەسەرێکی کارا دادەنرێت بۆ هەندێك لە ناڕەحەتییەکانی سوڕی مانگانە، چونکە مۆز ڕێژەی خـوێن لێڕۆیشـتن کـەم دەکاتەوە. خواردنی مۆز لەگەڵ شیر زۆر بەسـوودە لـە حاڵـەتی گێژبوونـدا، لەهەمانکاتدا بۆ برینی گەدە (قرحة المعدة) بەسوودە. مۆز بۆ نەخۆشەکانی گرانەتا و سکچوون خۆراکێکی پەسەندە.

لـە دیـارترین بەکارهێنانـەکانی مـۆز لـە بـواری خزمـەتکردنی جـوانی ئافرەتدایە، بەتایبـەتی ڕووخسـاری، دەمامـك (ماسـك)ی مـۆز لـە باشـترین

دەمامکەکانە بۆ پێستی وشك، یارمەتی بەرگریکردنی دەرکەوتنی گرژی و ژاکانی ڕووخسار دەدات، بەڵام دانانی توێکڵی مۆز لەسەر شوێنی کوتراو بەجۆرێك کە دیواری ناوەوەی بەر پێستەکە بکەوێت لەگەڵ جێگیرکردنی بە کەرەستەی پێچانی تەڕکراو بە ئاوی سارد، یارمەتی هێورکردنەوەی ئازار و لابردنی شینبوونەوەی شوێنە توشبووەکە دەدات.

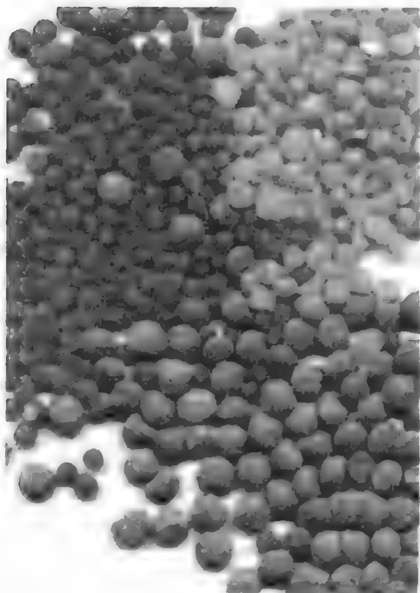
مۆز (طلح) لە قورئانی پیرۆزدا

لە قورئانی پیرۆزدا یەك جار ئاماژە بە مۆز کراوە لە میانەی وەسفکردنی ئەو بەخششانەی خوای گەورە لە بەهەشتدا بۆ بەندەکانی ئامادەکردووە، بەجۆرێك کە هەموو شتێك بۆ خواردن ئامادەیە بەبێ ناڕەحەتی و هەوڵ و کۆششکردن. بەخششگەلێك لە بەهەشتدا هەن دەروونەکان حەزی پێدەکەن و چاوەکان چێژی لێدەبینن، هیچ شتێك لە بەهەشتدا قەدەغە نییە، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَأَصۡحَٰبُ
ٱلۡيَمِينِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ ﴿٢٨﴾ وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ﴿٢٩﴾ وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ﴿٣٠﴾
وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقۡطُوعَةٖ وَلَا مَمۡنُوعَةٖ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ
﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءٗ ﴿٣٥﴾ فَجَعَلۡنَٰهُنَّ أَبۡكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتۡرَابٗا ﴿٣٧﴾ لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ﴾
الواقعة/٢٧-٣٨.

ئەو ئایەتە پیرۆزانە وێنەیەك لە وێنەی ئەو بەخششانە ڕوون دەکەنەوە کە خوای گەورە بۆ ئەو کەسانەی ئامادەکردووە کە نامەی کردەوەکانیان دەدرێتە دەستی ڕاستیان، لەو بەخششانەش خواردنە لە مۆزی چین چینی بەهەشت... زۆرینەی ڕاڤەکارانی قورئان وتوویانە (طلح) ڕووەکی مۆزە.

(منضود)یش چین چینی لەسەریەكە، قەدی دیاری نییە. بەمانا بەری مۆز لە بەهەشتدا بەسەریەكدا كەڵەكەبوون (ئەمە ڕای زمخشري و كلبي یە). هەروەها لە "أبی سعید و إبن عباس و أبی هریرة) وە گێڕراوەتەوە، وتوویانە: (طلح) مۆزە. "مجاهد و إبن زید"یش وتوویانە: خەڵكی یەمەن بە مۆز دەڵێن (طلح).

بۆئەوەی وێنەكە لای خوێنەر ڕوون و ئاشكرا بێت، دەڵێین: هەندێك لە ڕاڤەكارانی قورئان وتەی پەروەردگار: ﴿وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ﴾ یان بەشێوەیەكی تر لێكداوەتەوە، ئەوان وتوویانە: (طلح) دارێكە دڕكی زۆرە و لە زەوی حیجازدا دەڕوێت و ناوە تاكەكەی (طلحة)یە. ئێمەش دەڵێین: خوای گەورە بە مەبەستەكەی زاناترە.

(١٢) نیسك (العدس)

نیسك یەكێكە لە كۆنترین ئەو ڕووەكانەی مرۆڤ ناسیونی. لە هەریەكە لە (توراة) و (عهد القدیم)یشدا ناوی هاتووە. لە فەرموودەكانی پێغەمبەریشدا (ﷺ) باسی لێوەكراوە.

نیسك سەر بە پۆلی كەلودارەكان (قرنیات)ە و شێوەكەی لە شێوەی هاوێنە

(عدسة)دایە. هاوێنەكان (عدسة) كە لە چاویلكەی پزیشكیدا بەكاردێن ناوەكەی لە (عدس) وەرگیراوە، بەهۆی هاوشێوەیی لەگەڵ شێوەی تۆوی نیسك (عدس).

نیسك لە باشترین پاقلەمەنییەكانە لەڕووی بەهای خۆراكییەوە، چونكە دەوڵەمەندە بە پرۆتینی ڕووەكی و كاربۆهیدرات. مرۆڤ نیسك بەشێوەی جیاواز بۆ خواردنی خۆی بەكاردێنێت و لەهەندێك وڵاتیشدا لەگەڵ ئالیكی ئاژەڵان تێكەڵ دەكرێت وەك خۆراكی ئاژەڵان و (مەڕو ماڵات و ئەسپ) بەكاردێت .

نیسك (عدس) لە قورئانی پیرۆزدا

نیسك تەنها یەك جار لە قورئاندا ناوی هاتووە. ئامازە بە نیسك دراوە لەگەڵ چەند ڕووەكێكی تردا لەسەر زمانی (بنو إسرائیل) لەمیانەی مشتومڕە بەناوبانگەكەیاندا كە لەنێوان ئەوان و پێغەمبەرەكەیان "موسا"دا (سەلامی خوای لێبێت) ڕوویدا و پەروەردگاریش لە قورئاندا تۆماری كردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ﴾البقرة/٦١، واتە: یادی ئەو نیعمەتە بكەنەوە كاتێك بە (موسا)تان وت: ئێمە هەرگیز لەسەر یەك جۆر خۆراك ئۆقرە

نـاگرین و بـە تـەنها جۆرێـك خواردەمـەنی ڕازی نـین، لەبەرئـەوە داوا لـە پەروەردگارت بكە لە ڕنق و ڕۆزیی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەكی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز، موسا پێیوتن: باشـە چۆن ئێـوە شتی كـەم و ناتـەواو وەردەگـرن لـەجیاتی شـتی لـەو چاكتر و باشتر؟ دە دابەزن بۆ شارێك (بیابانی سینا، بەجێ بهێڵن) ئینجا بەڕاستی ئـەوەی داوای دەكـەن دەستتان دەكـەوێت. (جا بـەهۆی ئـەو بیروباوەڕ و بیـانوگرتن و لاسـارییەیانەوە) سـوكی و ڕیسـوایی و لاتـی و زەبـوونی درا بەسەریاندا و شایانی خەشم و قینی خوایش بوون، چونكە ئـەوان بەڕاسـتی باوەڕیـان نـەدەكرد بـە ئایەتـەكانی خـوا و پێغەمبـەرەكانیان بـە ناهـەق دەكوشـت، ئـەوەش بـەهۆی ڕۆچـوونیانەوە لـە یـاخیبوون و نافەرمانیـدا، هەمیشە دەستدرێژیان دەكرد.

(١٣) ترێ (العنب)

هەڵكۆڵراوە كۆنەكانی گەڵا و تۆوەكانی ترێ دەریدەخەن كە مـرۆڤ هـەر لە سەردەمانی پێش مێژووەوە ترێی خواردووە، ڕەزگەریی لە نەخشـەكانی پەرسـتگا كۆنـەكانی میسـردا دەردەكـەوێت كـە مێژووەكـەی بـۆ سـاڵی (٢٤٤٠پ.ن) دەگەڕێتەوە.

تـرێ بەشـێوەی هێشـوو گەشـەدەكات و ژمارەیـەكی زۆری (بـەر) لەخۆدەگرێت ژمارەیان لەنێوان (٦—٣٠٠) بەرە. ڕەنگە بـەری ترێكە ڕەش، شین، یان ئاڵتونی مەیلەو سەوز، وەنەوشەیی، سور یـان سـپی بێـت بـەپێی چەشنەكەی.

ساڵانە لەهەموو جیهاندا پتر لە (٦٥ ملیۆن تۆن) مێو دەچنرێتەوە، (٨٠٪)ی ئەو بڕە لە دروستکردنی (مەی)دا بەکاردێت و نزیکەی (١٣٪)ی بەشێوەی تریێ دەفرۆشرێت کە وەك میوەی تازە دەخورێت. بڕەکەی تریشی بە وشکی وەك مێوژ یان لە دروستکردنی شەربەت یاخود خۆشاودا بەکاردێت.

تریێ میوەیەکی دەوڵەمەندە بە شەکر، بۆیە چالاکی جەستە زیاد دەکات، یارمەتی جوڵەی ئەندامەکان دەدات. تریێ دەوڵەمەندە بە ئاوێتەکانی ئاسن کە پێویستن لە پێکهاتنی خڕۆکە سوورەکانی خوێندا. هەروەها تریێ بۆ کۆکە و ڕەوانیش بەسوودە.

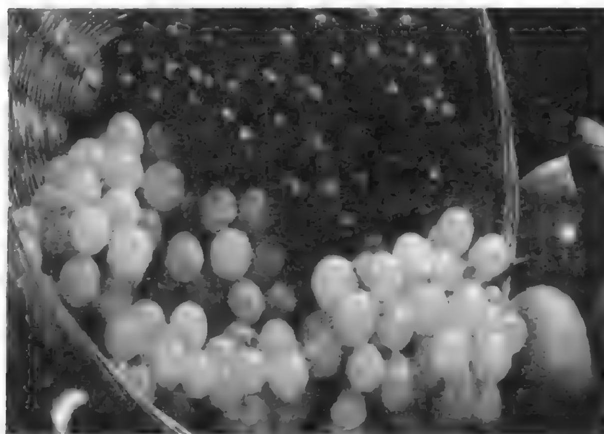
لەڕاستیدا تریێ هەمووی هەر سوودە، تەنانەت دەنکەکانیشی کە سەرچاوەی زەیتن، بۆ پیشەسازی سابوون و ڕەنگ و بۆیەکان بەکاردێت. پاشماوەی دەنکەکانیش لەدوای کرداری پوختەکردنی زەیتەکە وەك ئالفی مەڕ و ماڵات بەکاردێت.

تریێ (العنب) لە قورئانی پیرۆزدا

تریێ لە دیارترین ئەو ڕووەکانەیە کە لە قورئانی پیرۆزدا ناویان هاتووە، ١١ جار و لە ١١ سورەتدا.

هێشتا قورئانی پیرۆز بەخششەکانی خوای گەورە بەسەر بەندەکانیەوە بیردەخاتەوە کە لەهەژمار نایەن، لەو بەخششانە ئەوەیە کە پەروەردگار بەپێی پێویستی بەندەکانی لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت، پاشان بەو بارانە ڕەز و باخی جوان دەردەکات، هەروەها جۆری جیاوازی بەرهەمی کشتوکاڵیمان بۆ دەردێنێت، لەنێویاندا و بەڕێزترینیان تریێیە، لەمبارەیەوە

پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾المؤمنـون/١٨-١٩، واتـە: هـەر ئێمـە لـە ئاسمانـەوە بـە ئەندازە و نەخشەیەکی دیاریکراو بارانمان باراندووە و ئینجا لەناخی زەویـدا جێگیرمان کـردووە، بێگومـان ئێمـە بـەجۆرەها شـێوە دەتـوانین ئـەو ئـاوە لەناوبەرین و ئەو سەرچاوانە وشك بکەین. ئێمە بەهۆی ئەو ئاوەوە چـەندین

ڕەز و بـــاخی خورمـا و ترێمـان بـــەدیهێناوە بۆتـــان، میـــوەی جۆراوجـۆری زۆر و زەوەندەمان بۆ بـەدیهێناون، لـە هەنــــــدێکیان دەخۆن.

یـــان خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾الأنعام/٩٩.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗۖ لَّكُم مِّنۡهُ شَرَابٞ وَمِنۡهُ شَجَرٞ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرۡعَ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلۡأَعۡنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

یان دەفەرموێت: ﴿ وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلۡأَرۡضُ ٱلۡمَيۡتَةُ أَحۡيَيۡنَٰهَا وَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهَا حَبّٗا فَمِنۡهُ يَأۡكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلۡنَا فِيهَا جَنَّٰتٖ مِّن نَّخِيلٖ وَأَعۡنَٰبٖ وَفَجَّرۡنَا فِيهَا مِنَ ٱلۡعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأۡكُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتۡهُ أَيۡدِيهِمۡۚ أَفَلَا يَشۡكُرُونَ ﴾ یس/٣٣-٣٥، واتە: لە بەڵگە و نیشانەی ئاشکرای خوا بۆ ئەو خەڵکە: زەوی مردووە کە بەهۆی ئاوی بارانەوە زیندووی دەکەینەوە، دانەوێڵەی لێ پەیدا دەکەین کە لێی بخۆن. هەروەها چەندین جۆر باخی لێ بەرهەم دەهێنین، لە دارخورما و چەند جۆر ترێ، هەروەها چەندین کانیاویشمان تیادا هەڵقوڵاندووە. بۆئەوەی لە بەروبوومەکەی بخۆن، لەوەش کە بەدەستی خۆیان لەو بەروبوومانە دروستی دەکەن. ئایا لەبەرامبەر ئەو هەموو ناز و نیعمەتانەوە سوپاسگوزاری ناکەن؟!

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَلۡيَنظُرِ ٱلۡإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبۡنَا ٱلۡمَآءَ صَبّٗا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقۡنَا ٱلۡأَرۡضَ شَقّٗا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا حَبّٗا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبٗا وَقَضۡبٗا ﴿٢٨﴾ وَزَيۡتُونٗا وَنَخۡلٗا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ غُلۡبٗا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةٗ وَأَبّٗا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعٗا لَّكُمۡ وَلِأَنۡعَٰمِكُمۡ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ﴾ عبس/٢٤-٣٣.

لەو ئایەتانەدا قورئانی پیرۆز باس لە ترێ دەکات لە میانەی ئەو بەخششانەدا کە خوای پەروەردگار لە دونیادا بەخەڵکی بەخشیوە، قورئانی پیرۆز بڕیاردەدات ئەم بەخششانە شایستەی تەماشاکردن و بیرکردنەوەن لە

توانای بەدیهێنەرەکەی و لە پاشان سوپاسگوزاری کردنی بەخشەرەکەی، لەبەرئەوە ئایەتەکان کۆتاییانهاتووە بە دەستەواژەکانی ﴿لِقَوۡمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ و ﴿أَفَلَا يَشۡكُرُونَ﴾. لە ئایەتەکانەوە تێبینی دەکرێت کە ترێ (العنب) بە تایبەتکراو و بە (ناو) هاتووە، ڕەنگە هۆیەکە ئەوە بێت کە ترێ بەجێی خواردن و پێخۆر و وەك میوە بە پێگەیشتویی و وشکیش دەخورێت.

پاشان قورئانی پیرۆز دەمانبات بۆ وێنەیەك کە توانای بێسنووری پەروەردگار ڕوون دەکاتەوە. چەند پارچە زەوییەکی هاوسێ و هاوشێوە لە هەموو سیفەتەکانیاندا هەن، زیاد لەوەش سەرجەمیان بەهەمان ئاو ئاودەدرێن، بەڵام دواتر بەروبوومی جیاوازمان دەدەنێ: ئەمەیان باش و سوودمەندە و ئەوەشیان زەرەرمەند، ئەمەیان دەرمانە و ئەوەشیان ژەهر، هەموو ئەمانە لەگەڵ نزیکی زەوی و لێکچوون و ئاودانیشیان بەهەمان ئاو. بەدڵنیاییەوە هەموو ئەمانە بە پەنجەیان ئاماژە بۆ ئاسمان دەکەن تا بڵێن "لاإله إلاّ الله القادر الفاعل"، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَفِي ٱلۡأَرۡضِ قِطَعٞ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ وَجَنَّٰتٞ مِّنۡ أَعۡنَٰبٖ وَزَرۡعٞ وَنَخِيلٞ صِنۡوَانٞ وَغَيۡرُ صِنۡوَانٖ يُسۡقَىٰ بِمَآءٖ وَٰحِدٖ وَنُفَضِّلُ بَعۡضَهَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فِي ٱلۡأُكُلِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ﴾الرعد/٤، واتە: لەسەر ڕووکاری زەوی پارچەی جۆراوجۆر هەیە لەپاڵ یەکدا، هەروەها ڕەزی ترێ، کشتوکاڵی هەمەجۆر لە دانەوێڵە و بێستانەکاندا، دارخورمای یەك قەد و دوو قەد، هەموو ئەمانە بە یەك ئاو ئاودێر دەکرێن و لەیەك جۆر ئاو دەخۆنەوە و هەندێکیانمان لە هەندێکی تر

بۆ خۆراکی مرۆڤ نازدارتر و پەسەندتر کردووە، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەن بۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان بخەنە کار.

ئایەتە پیرۆزەکە ئاشکرای دەکات کە خوای پەروەردگار بە توانای بێسنووری خۆی جیاوازی کردووە لەنێوان شتەکاندا و بەوشێوەیەی خۆی دەیەوێت بەدیهێناون، هەر بۆیە ئایەتەکەی بەم دەستەواژەیە تەواوکردووە ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾.

لەلایەکی تری وێنەکەوە قورئانی پیرۆز ئامارژە بە توانای پەروەردگار دەدات، کە تەنها هەر خۆی توانای هەیە ئالف -کە ئاژەڵان دەیخۆن- بۆ شیرێکی پاك و بێگەرد و خۆش بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە بگۆڕێت، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ (٦٦) وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ النحل/٦٦-٦٧، واتە: بەڕاستی لە بوونی ماڵات و (زیندەوەرانی جۆراوجۆردا) پەند و ئامۆژگاری هەیە بۆتان و جێگای سەرنج و تێڕامانە، لەنێوان ئەو شتانەی کە لە سکیاندا هەیە، لەنێوان گژوگیای هەرسکراو و خوێندا، شیرێکی پاك و بێگەرد و خۆش و بەتام بەرهەم دەهێنین بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە. لە بەروبوومەکانی دارخورما و ڕەزی تریش (هەندێجار) شتی سەرخۆشکەر دروست دەکەن، (گەلێ جاریش) بەرهەمی چاك و بەسوود، بەڕاستی ئا لەوانەشدا بەڵگە و نیشانەی ئاشکرا هەیە بۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان دەخەنە کار.

لەم تابلۆ ناوازەیەدا قورئانی پیرۆز سەرنجمان بۆ توانای بەدیهێنەر ڕادەکێشێت کە جۆری جیاوازی بەروبوومان بۆ دەردێنێت. بەتایبەتیش

باسی لە خورما و ترێیەکان کردووە، ڕەنگە لەبەرئەوە بێت کە ئەوانە باشترین بەروبوومن لە ژینگەی خەڵکی مەککەدا، وتراوە: ڕەنگە هۆیەکەی بگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە خورما و ترێ لە باشترین بەروبوومەکان بن کە هیچ شتێك جێیان ناگرێتەوە. مرۆڤ بە گەیبوی و نەگەیبوی سوود لە خورما وەردەگرێت و لە ترێش شەربەت و مێوژ و سرکە دروستدەکات. پاشان قورئانی پیرۆز ئاماژەی بەوە داوە کە ڕەنگە مرۆڤ بەخششی خوا بە خراپ بەکاربێنێت و باش بۆ خراپ بگۆڕێت. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلۡأَعۡنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنۡهُ سَكَرٗا وَرِزۡقًا حَسَنًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ﴾النحل/٦٧.

سەرجەم ڕاڤەکاران وتوویانە: ئەم ئایەتە بەر لە حەرامکردنی مەی دابەزیوە، لەڕاستیدا سورەتی (النحل) خۆی سوورەتێکی مەککییە و پێش حەرامکردنی (مەی) دابەزیوە. پێدەچێت وەسفی قورئانی پیرۆز بۆ ڕۆزیی باش (بۆ بەرهەمهێنانی جۆرەکانی تری جگە لە مەی) بەرەکانی خورما و ترێوە ئەوە ڕوونبکاتەوە کە دید و تێڕوانینی قورئان بۆ مەی لە سەرەتای دابەزینیەوە لە مەککە بۆ دروستبوونی دەوڵەتی ئیسلامی لە مەدینە هیچ نەگۆڕاوە.

دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتە پیرۆزەکە کە پەروەردگار بە دەستەواژەی ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ﴾ کۆتایی پێهێناوە، واتە بەرهەمهێنانی خورما و ترێکان و بەروبوومەکانیان بەڵگەن لەسەر تاك و تەنهایی خوا لە ئولوهیەت و لەسەر توانای بێسنووری لە بەدیهێناندا، تەنها ئەو زاتە پەرستراوە. پاشان کۆتایی ئایەتە پیرۆزەکە لێرەدا زۆر شیاو و گونجاوە، چونکە ئەقڵ

بەڕێزترینە لە مرۆڤدا، هەر بۆ پارێزگاری ئەقڵەکانمانە کە (مەی) حەرام کراوە.

قورئانی پیرۆز هەواڵمان دەداتێ کە ترێ یەکێکە لە بەخششەکانی خوای گەورە لە دونیادا، هەروەها پێمان ڕادەگەیەنێت کە ترێ یەکێك لە وێنەکانی بەخششە کە چاوەڕێی پارێزکارانە لە بەهەشتی نەمریدا، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَآئِقَ وَأَعْنَٰبًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّٰبًا ﴿٣٥﴾ جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا﴾ النبأ/٣١-٣٦، واتە: بەڕاستی بۆ خواناس و پارێزکاران سەرفرازی و خۆشی و شادی و کامەرانی فراوان ئامادەیە. چەندین باخچەی جوان و جۆری ترێ. ئافرەتانی سینە جوان و هاوتەمەن ئامادەیە. لەگەڵ کاسەی پڕ لە شەرابی تایبەتیدا. لەو بەهەشتەدا هیچ جۆرە قسەیەکی پڕوپوچ و درۆ و دەلەسەیەك نابیستن. ئەمەش هەمووی پاداشتێکە لەلایەن پەروەردگارتەوە (ئەی باوەڕدار)، بەخششێکە بە حسابێکی ورد دەبەخشرێت.

ئایەتە پیرۆزەکان دەمانبەن بۆ بەهەشتی نەبڕاوە، تاکو وێنەیەك لە وێنەکانی بەخشین ببینین، ئەوە پارێزکارانن لە ترێکانی بەهەشت دەخۆن، چەند بەتامە!!

کەواتە زانیمان ترێ یانزە جار لەقورئاندا هاتووە، وشەی (عنب) دوو جارهاتووە (لەسورەتی الإسراء و عبس) نۆ جاریش لە سورەتەکانی (الأنعام، الرعد، الكهف، المؤمنون، يس، النحل، النبأ)دا.

(١٤) سیر (الفوم)

بەپێی زۆرینەی بۆچوونەکان (الفوم) لە زمانی عەرەبیدا بریتییە لە سیر (الثوم)، ئەگەرچی هەندێك کەس بە ڕووەکێکی جیا لە سیری دادەنێن، وتراوە: سیر (الثوم) وتراوێکی فیرعەونی کۆنە.

سیر دەچێتە ناو ڕەچەتەی چارەسەری زۆرێك لەنەخۆشییەکانەوە، وەك: خراپی هەرس، گازات، ژانەسك و گرانەتا، هەروەها پاککەرەوەی گەدەیە و ئەمیبا و دوسنتاریا لەناودەبات، چارەسەرێکی بەسوودە بۆ هەلامەت و سەرمابوون و ئەنفلۆنزا.

لە ئاکامی لێکۆڵینەوەیەکی نوێدا کە زانایانی ڕوسیا پێیهەستاون، هاتووە: هەڵمی بەرزەوەبوو لە سیری بێتوێکڵ یان پارچەکراو بەسە بۆ کوشتنی زۆر لە میکرۆبەکان، بینیویانە کە میکرۆبەکانی سیل و دفتیریا بە بەرکەوتنیان بە هەڵمی سیر بۆ ماوەی پێنج خولەك لەناودەچن. لەکۆتاییدا جەخت کرایەوە جوینی سیر بۆماوەی (٣ خولەك) ئەو میکرۆبانە لەناودەبات کە لە جووت ئاڵو (لوزتین) دا کۆبوونەتەوە.

سیر (الفوم) لە قورئانی پیرۆزدا

دیسانەوە دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتی (٦١)ی سورەتی (البقرة)، تاکو وێنەیەکی تری نکوڵیکردن و یاخیبوونی (بنو إسرائیل) ببینین، ئەوان بە منەتی خوایی لەسەریان ڕازی نەبوون کە لە گەزۆ و باڵندەی شەلاقەدا خۆی دەنواند، ئەوەتا داوا دەکەن زەوی ڕووەکی خۆییان بۆ دەربێنێت، یەکێک لەوانەی داوایانکرد بریتی بوو لە سیر... پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُخۡرِجۡ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۢ بَقۡلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾ البقرة/٦١، واتە: داوا لە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسک و پیاز.

ڕای جیاواز دەربارەی مانای وشەی (الفوم)ی ئایەتەکە هەیە، بەڵام کۆی ڕایەکان لەسەر ئەوەن کە یان سیرە یاخود گەنم و نان. خوای گەورە بە مەبەستی زاناترە.

(١٥) خەیار (القثاء)

ڕەگی ڕووەکەکەی لقدارە وەك تۆڕێك، قەدەکەشی خشۆك و درێژبووەوە و بۆشە، گەڵاکانیش سوك و بچوك و بازنەین، لێوارەکانیان تەواون یان قاش قاش، ڕووی گەڵاکان دەزوولەیان لەسەرە. بەرەکەی درێژکۆلەیە. تۆوەکان هێلکەین، ڕەنگیان سپییە یان شین.

خەیار وەك جۆرێك لە زەڵاتـە بـەكاردێت، هـەروەها لـە پزیشـكی میللیـدا بـەكارهێنانی هەیە، پلەی گەرمی لەش كەم دەكاتەوە و بۆ گەدە بەسوودە و میزهێنیشە.

خەیار (قثاء) لە قورئانی پیرۆزدا

جارێكی تر دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتی (٦١) ی سورەتی (البقرة) دەبینین خەیار لەو پێنج ڕووەكـەدا باسـكراوە كـە (بنـو إسـرائیل) پەسـەندیان كـرد بەسـەر گـەزۆ و باڵنـدەی شەلاقەدا كە خوای پەروەردگار لە بیابانی (سینا)دا بۆی دابەزاندن.

لە ئایەتە پیرۆزەكەدا تێبینی دەكەین خـەیار یەكـەم ڕووەكـە كـە (بنـو إسرائیل) بە دیاریكراوی ناویان هێناوە. ئەوان داوایان كرد زەوی (البقل)یان بۆ بڕوێنێت، وتراوە: ڕووەكی پاقلەیی ئەو ڕووەكە پێگەییوەیە كـە خـەڵك و ئاژەڵانیش دەیخۆن.

هۆیـەكی دیاریكراومـان لانییـە وای لـە (بنـو إسـرائیل) كردبێـت خـەیار پەسەند بكەن بەسەر گەزۆ و باڵندەكەدا و لەپێشەوەی ئەو ڕووەكانەی تردا داوای بكەن كە بە (ناو) لە ئایەتەكەدا هاتوون.

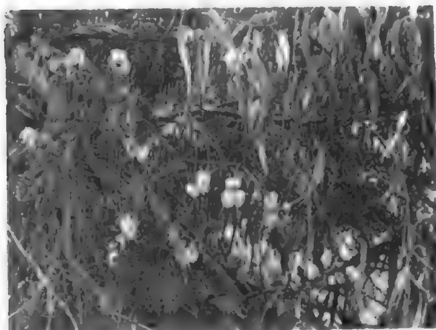
(١٦) کافوور (الکافور)

درەختەکانی کافوور تەمەن درێژن، قەدەکانیان درێژە، گەڵاکانیان سەوزە، گوڵەکانیان سپییە، بەزۆری لە یابان و چین و دوورگەی تایوان گەشە دەکەن. ئوسترالیا بە نیشتمانی بنەڕەتی کافوور دادەنرێت.

کافوور بەو ماددەیەش دەوترێت کە لە دارەکەی دەردەهێنرێت. ئەم ماددەیە دەردەهێنرێت بە بەرکەوتەبوونی پارچەیەك تەختەی داری کافوور بە هەڵم، کافوورەکە لەسەر پارچە تەختەکە دەیبەستێت و چینێکی شێوە زەیتی دروستدەکات. ئەم ماددەیە کۆدەکرێتەوە و کافووری لێ پوختەدەکرێت بەشێوەی کریستاڵی نیمچە ڕوون کە مەیلە و ڕەنگی سپییە و کریستاڵەکان بە کرداری بەهەواداچوون نامێنن. ئەمەش ڕێگایەکە تیایدا کافوور لە دۆخی ڕەقییەوە یەکسەر دەچێتە دۆخی گازی و خەوش لەدوای خۆی جێدێڵێت. لە ئێستادا کیمیاییەکان لە تاقیگەدا دەستکردانە کافوور بەرهەم دێنن. کافوور لە ئامادەکراوەکانی جوانکاری و داوودەرماندا بەکاردێت. ڕۆحی کافوور وەك دەرمانێکی پاککەرەوە بەکاردێت کە لەتێکەڵەیەك لە کافوور و کهول و ئاو پێکدێت بە ڕێژەکانی (١٠:٧٠:٢٠) یەك لەدوای یەك. دەوترێت: کافوور بەسوودە بۆ ژانەسەر و ئاوساوی و چاوئێشە.

کافوور (الكافور) له قورئانی پیرۆزدا

کافوور وەك زەنجەفیل هەریەکەیان یەك جار لە قورئانـدا هـاتوون لـە میانـەی مـژدەدانی بەنـدە بـاوەڕداره پـاك و چـاکەکانی خـوا بـەوەی پەروەردگاریان لە بەهەشتدا بۆی ئامادەکردوون لە پاداشتی ئەو ناسین و خۆشەویستییەی لە دڵیاندایە بەرامبەر پەروەردگاریان و کاری چاکە دەکەن و گوێڕایەڵن. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝٥ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ الإنسـان/٥-٦، واتـە: بێگومـان چـاکان و پاکـانیش لـە پـەرداخێکی پـڕ لـە شەرابدا دەخۆنەوە، ئاوێتەکەی لە سەرچاوەی کافوورەوەیە. کە کانییەکە بەندەکانی خوا لێی دەخۆنەوە لەهەر شوێنێکدا بیانەوێت هەڵی دەقوڵێنن و فوارە دەکات.

ئەم دوو ئایەتە پیرۆزە ڕوونـی دەکەنـــەوە یـــەکێك لـــەو بەخششانەی پەروەردگار بۆ ئەو بەندە چاکانەیی ئامـادە کـردووە خواردنەوەیـەکی بـەتام و چـێژی (مـەی)ە کـە بـە کـافوور تێکـەڵ کـراوە، ئـەو کـافوورە لەوپـەڕی تـام و چـێژدایە، لـە ڕاڤـەی وتـەی پـــەروەردگاردا: ﴿إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ دەڵـێن: لـە باشـی و خۆشـی بۆنەکەیـدا وەك کـافوورە، هـەروەك ئـەوەی

ستایشی خواردنێك دەکەین و دەڵێین: وەك میسکە. وتراوە: (مەی)ی بەهەشت لە سپێتی و بۆنخۆشیدا وەك کافوور وایە.

پێدەچێت ئەم وێنەکێشانە بەهۆی ئەوەوە بێت کە عەرەب پەرداخەمەیەکانیان بۆ چێژی زیاتر هەندێجار بە کافوور و هەندێجاری تریش بە زەنجەفیل تێکەڵ دەکەن. بەگشتی کەس نازانێت ئاست یان جۆری تام و چێژی بەهەشت دیاری بکات.

هەندێك لە ڕاڤەکارانی قورئانی پیرۆز لەو باوەڕەدان کە کافوور لە ئایەتە پیرۆزەکەدا ئەو کافوورە نییە کە لای هەموان ناسراوە، بەڵکو ناوی سەرچاوەیەکی ئاوە لە بەهەشتدا کە بۆن و سپێتییەکەی لە کافوور دەچێت... ئیتر خوای گەورە بە نیاز و مەبەستی خۆی زاناترە.

(١٧) دارخورما (النخيل)

دارخورما کۆمەڵە ڕووەکێکن کە تەمەنیان بۆ ڕابردوویەکی دوور دەگەڕێتەوە، هەڵکۆڵراوی گەڵای دارخورما دۆزراوەتەوە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ چاخی خشۆکەکان (بەر لە نزیکەی ٢٤٠ملیۆن بۆ ٦٣ ملیۆن ساڵ).

زیاتر لە (٢٧٠٠ چەشن) دارخورما هەیە، ئەم چەشنانەش زۆر جیاوازن لەڕووی قەبارەی دارەکان و شێوەی گەڵا و گوڵ و ئەو بەروبوومەی

بەرهەمی دێنن. زۆربەی چەشنەکانی دارخورما قـەدێکی ڕێك و ڕاستیان هەیە، لە هەندێك جۆردا قەدەکەی بەسەر زەویدا درێژدەبێتـەوە، لەهەنـدێك جۆری تـردا قەدەکـەی لـە خاکدا نقوم دە بێـت، چـەند چەشنێکی تـری دارخورما هەن چەند قەدێکی جیاوازیان هەیە کە لە هەمان بنکـەی ڕەگـەوە دەردێن.

دارخورمـــا: ســێبەر، مـــاددەی دروســـتکردنی خـــانوو و ســـوتەمەنیمان دەداتـیێ، هــەروەها پیشەسـازی پــەتکاری و گسـك پشـت بـە دارخورمـا دەبەســتن، ، لـــە دارخورمـــا زەیـــت بەرهـــەم دێـــت کـــە لـــەخواردن و ڕووناککردنەوەدا بەکاردێت. هەندێجار تۆو (یان ناوك)ی خورما بەکاردێت لە کاری دوگمە و هەڵکۆڵراوەکاندا (منحوتات)، هـەروەها لـەدوای هـاڕینی وەك ئاڵفی ئاژەڵان بەکاردێت.

دارخورما (نخيل التمر)، لە ئاووهەوای گەرم و وشـکدا گەشـەدەکات. لـە کۆنترینێ ئەو دارانەشـە کـە مـرۆڤ بەرهـەمی هێنـاوە. شارسـتانییە کۆنـەکان بەلایەنی کەمەوە پێش پێنج هـەزار سـاڵ دارخورمایـان چاندووە، کـۆنترین شـوێنەواریش کـە بەڵگەیـە لەسـەر چـاندنی دارخورمـا لـە (بابـل)ە کـە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ چوار هەزار ساڵی پێش زاین. لە میسریشدا بـەر لە سێ هەزار ساڵ پێش زاین.

خورمـا ڕێژەیـەکی زۆر کاربۆهێـدراتی بەرهـەمهێنی چـالاکی و جوڵـەی تێدایە. ئاوێتەکانی ئاسـن لـەخۆدەگرێت کـە دەچـنە پێکهاتـەی خوێنـەوە، هەروەها بڕێك لە کالیسیۆم کە دەچێتە پێکهاتەی ئێسك و ددانەوە.

شـیکارییە نوێیـەکان سـەلماندوویانە کـە گلکـی خورمـا (طلـع النخـل) پێکهـاتووە لـە (١٧٪)ی شـەکر و (٢٢٪)ی پـرۆتین و ڕێژەیـەکی بـەرز لـە کالیسـیۆم. هـەردوو ڤیتـامین (G،B) لـەخۆدەگرێت، سـەرباری فۆسـفۆر و

ئاسن. سەلمێنراوە کە هۆرمۆنی (ئیسترۆن)ی تێدایە کە هێلکەدان (مبيض) چالاك دەكات و سوڕی مانگانە ڕێكدەخات.

دارخورما (النخيل) لە قورئانی پیرۆزدا

دارخورما لە ڕووەکەکانی تر پتر لە قورئاندا ناوی هاتووە، دارخورما و پێکهاتەکانی زیاتر لە (٤٠) جار ئاماژەی پێدراوە. ڕەنگە ئەوەش بگەڕێتەوە بۆ بایەخی خورما لە کۆمەڵگای عەرەبیدا پێش هاتنی ئاینی ئیسلام و پەیوەستی عەرەب پێیەوە و کاریگەری گەورەی لەسەر ژیانیان، دارخورما کشتوکاڵ و خۆراك و سامانی بووە. ئەوەی دڵنیایی لە پایەی دارخورما دەکات لە کۆمەڵگای عەرەبی بەر لە هاتنی ئاینی ئیسلام کە ناونیشانی سامان و پلەوپایە و ڕەنگە هێز و تواناش بوو بێت، هەروەك ئەوە کە لەقورئانی پیرۆزدا لەسەر زمانی بێباوەڕانی قوڕەیش هاتووە لە یەکێك لە مشتومڕەکانیاندا لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ): ﴿ وَقَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَـٰرَ خِلَـٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴾الإسراء/ ٩٠-٩١، واتە: وتیان: هەرگیز ئێمە باوەڕ بە تۆ ناکەین تا کانی و سەرچاوەیەکمان لە زەوییەوە بۆ هەڵنەقوڵێنیت. یاخود دەبێت خاوەنی باخێك بیت کە پڕبێت لە دارخورما و ڕەز و چەندین ڕووبار لەناویدا هەڵبقوڵێت و بەخوڕ و ڕەوان بە ژێریاندا بڕوات.

قورئانی پیرۆز دارخورمای ڕێزدار کردووە بەوەی کردویەتیە یەکێك لە بەخششەکانی پەروەردگار لەسەر بەندەکانی لە دونیادا، لەمبارەیەوە

دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓاْ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَأَيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩.

یان دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ﴾ الأنعام/١٤١.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِي ٱلْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۢ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾المؤمنون/١٨-١٩.

قورئانی پیرۆز هانمان دەدات بۆ تەماشاکردنی ئەم بەخششانە بە چاوی هۆشیارانە و دڵی ئارام و کراوەوە، وەك دەفەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا﴾عبس/٢٤-٢٩.

ئایەتە پیرۆزەکان بەکۆ ئاماژە دەدەن کە دەرکردنی دارخورما و ڕووەکانی تر لە زەوییەوە لە بەڵگەکانن لەسەر توانا و دانایی و بەزەیی بێسنووری خوای گەورە.

لە یەکێك لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا کە خۆی لەخۆیدا بەپێشینەیەکی زانستی دادەنرێت، قورئان ئاماژە دەدات بە پەیوەندی نێوان ئاسانی لەدایکبوونی کۆرپەلە و خورمای پێگەیشتوو(رطب)دا، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا ﴾مریم/٢٥، واتە: (ئەی مەریەم) ئەو دارخورمایە (کە پاڵت پێوە داوە) کەمێك ڕابوەشێنە خورمای گەییوت بەسەردا دەبارێنێت.

لە ئایەتە پیرۆزەکەوە پەیوەندییەك ئاشکرا دەکەین لەنێوان خواردنی خورمای گەییو (رطب) و ئاسانی لەدایکبوون، ئەگینا بۆچی خوای گەورە لەکاتی لەدایکبوونی عیسا پێغەمبەردا خورمای گەییو بۆ خۆراکی مەریەم هەڵدەبژێرێت (سەلامی خوایان لێبێت).

لەڕاستیدا ئەم ئایەتە ڕێنماییدەری زانایان بوو بۆ بایەخی خورمای گەییو بۆ ئەو ئافرەتانەی کەوتونەتە سەرژان، لەڕێی تاقیکردنەوە و شیکردنەوە زانستییەکانەوە سەلمێنراوە کە خورمای گەییو ماددەی وریاکەرەوە و چالاککەرەوەی تێدایە کە کاردەکاتە سەر بەهێزکردنی ماسولکەکانی منداڵدان لە مانگەکانی کۆتایی سکپڕیدا، هەروەها یارمەتی هاتنەوەیەکی منداڵدان دەدات لەکاتی لەدایکبوونەکەدا، لەهەمانکاتدا کەمکردنەوەی بڕی خوێنڕۆیشتن لەدوای لەدایکبوونەوە.

جیاواز لەو ڕووەکانەی تر کە لەقورئاندا ناویان براوە، ئاماژە بە چەند بەشێکی دارخورما دراوە، لەوانە: أكمام، جذع النخل، طلع، قنوان، نواة، نقرة، فتيل، قطمير.

وەك چۆن لە دونیادا خورما یەكێكە لە بەخششەكانی خوای گەورە لەسەر بەندەكانی، بەهەمان شێوە یەكێكە لە بەخششەكانی بەهەشتیش، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ الرحمن/٦٨.

(١٨) كولەكەئاوی (اليقطين)

(يقطين) بە هەموو ڕووەكێك دەوترێت كە بەسەر زەویدا درێژدەبێتەوە، ئەگەرچی زۆرینەی خەڵك بە (كولەكە)ی دەڵێن.

زۆرینەی جۆرەكانی كولەكە گەڵای گەورەیان هەیە، گوڵی نێرە و مێیە بەرهەم دێنێت و تەنها گوڵە نێرەكان دەنكەهەڵاڵە (لقاح) هەڵدەگرن كە هەنگ بۆ گوڵە مێیەكانی دەگوێزێتەوە، لەپاشان گوڵە مێیە پیتراوەكان دەگۆڕێن بۆ بەر. بەری كولەكەئاوی بەگشتی گۆیی یان هێلكەیین. لەناو بەرەكەدا بۆشاییەك هەیە تۆوەكان دەپارێزێت. بەری زۆر لە جۆرەكانی كولەكەئاوی (يقطين) دەگەنە (٧-١٠كیلۆگرام). لەهەندێك حاڵەتدا كێشی كولەكەكە دەگاتە (٩٠ كیلۆگرام). زۆربەی بەرەكان ڕەنگیان پرتەقاڵییە، ئەگەرچی هەندێكیان سپی یان ڕەنگی تریان هەیە.

کولەکەئاوی سەرچاوەیەکی گرنگی پۆتاسیۆم و ڤیتامین (A)، هەروەها تۆوەکانی پرۆتین و ئاسنیان تێدایە، ئەمە و هەندێك لە کشتیاران ئەم ڕووەکە وەك ئالفی مەڕ و مالآت بەکاردێنن.

کولەکەئاوی پایەیەکی ناسراوی هەیە لە پزیشکی میللیدا، چارەسەری زۆر لەنەخۆشییەکانە.

کولەکە (الیقطین) لەقورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە لە میانەی چیرۆکی "یونس" پێغەمبەردا و لە سورەتی (الصافّات)دا دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾ الصافات/١٣٩-١٤٧، واتە: بەڕاستی (یونس)یش لە پێغەمبەرانە. کەچی بەرەو کەشتییە پڕ لە کەلوپەل و خەلکەکە ڕایکرد. ئەوسا بە ناچاری بەشداری قورعەی کرد، لەڕیزی ئەوانەدا بوو کە لە قورعەکەدا سەرنەکەوتن. ئینجا نەهەنگێك قوتیدان لەکاتێکدا کە شایانی سەرزەنشت و گلەیی بوو (چونکە پێش ئەوەی خوا مۆڵەتی بدات نەتەوەکەیی بەجێهێشت). خۆئەگەر لەو کەسانە نەبوایە کە تەسبیحات و یادی خوا دەکەن و نەیوتایە: ﴿پەروەردگارا! هیچ خوایەك نییە جگە لە تۆ، پاکی و بێگەردی و ستایش شایستەی تۆیە و من لە ستەمکارانم﴾، ئەوا لە سکی نەهەنگەکەدا دەمایەوە تا ڕۆژێك کە هەموان زیندوو دەکرێنەوە.

لـەوەودوا فرێماندایـە چـۆڵییەکی بـێ گـژوگیا و ڕووەك بێهێـز و مانـدوو و نـەخۆش. ئینجـا ڕووەکـی کولەکـەی گـەورەمان بـۆ پێگەیانـد. پاشـان گەڕانمانەوە و ڕەوانەمانکرد بە پێغەمبەرایەتی بۆ لای سـەد هـەزار کـەس و زیاتریش دەبن (کە نەتەوەکەیەتی).

لەڕاستیدا ئەوەی لەم چیرۆکەدا مەبەستە کولەکەئاوییە کە خوای گەورە بۆ "یونس" پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) پێگەیاندووە. هەندێك لـە زانایان وتوویانە: (يقطين) کۆمەڵێك ڕووەك دەگرێتەوە، وەك کولەکە، تاڵگە و کاڵەك و شوتی. هەنـدێك لـە ڕاڤـەکارانیش بـۆ ئـەوە چـوون کـە (يقطـين) بریتیـە لـە داری هـەنجیر، وتـراوە: ڕووەکـی مـۆزە، یـونس پێغەمبـەر بـە گەڵاکانی خۆی داپۆشیوە و لـەژێر لقەکانیـدا حەسـاوەتەوە و لـە بەرەکـەی خواردووە. بەڵام بۆچوونی کۆی ڕاڤەکاران لەسەر ئەوەیـە کـە مەبەسـت لـە (يقطين) بریتییە لە کولەکەئاوی.

هەنـدێك لـە ڕاڤـەکاران هەوڵیانـداوە هـۆی هەڵبـژاردنی ڕووەکـی کولەکـە دیاری بکەن کە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی پێگەیاند. کـۆی ڕاڤـەکاران گەیشتنە نیمچە هاوڕاییەك لەسـەر ئـەوە کـە کولەکـە سـوودگەلێکی هەیـە، لەوانــە: خێرایـی ڕوان و پێگەیشـتنی، بەرەکـەی بـە کـاڵی و کـوڵاویش دەخورێت. سیفەتێکی تریش هەیـە بایـەخی لەوانـەی پێشـوو کـەمتر نییـە، ئەویش ئەوەیە کە مێش لە ڕووەکی کولەکەئاوی (يقطين) نزیك ناکەوێتەوە. پێویستە وێنای ئەو حاڵەتـە بکـەین دەبێـت کـام لـە نەخۆشـییەکان توشـی پێغەمبـەری خـوا یـونس (سـەلامی خـوای لێبێـت) ببێـت ئەگـەر لـەدوای دەرچوونی لە سکی نەهەنگەکە مێش هێرشی بۆ بکات؟ لەبەرئەوەی خـوای گەورە بەخشـندە و میهرەبانـە ناکرێـت پێغەمبەرەکـەی لـە سکی نەهـەنگ ڕزگار بکات و بیخاتە بەردەم مێش.

سەرچاوەکان

١. تەفسیری ئاسان، بورهان محمد أمین
٢. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبالرحیم الماردینی
٣. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم و السنة المطهرة، يوسف الحاج أحمد
٤. الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن الكريم و السنة المطهرة، د.أحمد مصطفى متولى
٥. موسوعة الإعجاز القرآنى في العلوم والطب و الفلك، د.نادية طيارة
٦. عالم النبات في القرآن الكريم، د.عبدالمنعم فهيم الهادي و د.دينا محسن البركة

تێبینی:

ئەو ڕووەکانەی لە قورئاندا هاتووە، کە بەشێکی ئەم کتێبەیە، سەرجەمی بەشەکە لە کتێبی (عالم النبات في القرآن الكريم) وەرگێراوە.

جێی ئاماژەیە هەردوو نووسەری کتێبەکە ئاماژەیان بە دوو دانە ڕووەکی تر کردووە کە لێرە دانەنراوە لەبەرئەوەی بەتەواوی یەکلانەبوونەتەوە کە ئامـاژەی ڕووەکە و ئێمەش بە پێویستمان نەزانی باسیان بکەین، ئەوانیش: (الخمط و المتكأ).